

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Методика розслідування
кримінальних правопорушень
у сфері обігу наркотичних засобів,
психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів

Навчальний посібник

Львів
2024

УДК 343.98

М 54

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних
сервісах ЛьвДУВС Вченою радою Львівського державного
університету внутрішніх справ
(протокол від 23 грудня 2024 року № 11)

Рецензенти:

О. М. Гумін, доктор юридичних наук, професор
(Національний університет «Львівська політехніка»);

Т. М. Луцький, доктор філософії, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Методика розслідування кримінальних правопорушень
у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів : навчальний посібник /
М 54 Ю. Гуцуляк, О. Мархевка, Є. Пряхін, Б. Стецик ; уклад.
Є. Пряхін. Львів : Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2024. 136 с.

ISBN 978-617-511-419-3

У навчальному посібнику розкрито криміналістичну
характеристику кримінальних правопорушень, що вчиняються
у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх
аналогів або прекурсорів, а також висвітлено організаційно-
тактичні особливості виявлення та розслідування такого виду
кримінальних правопорушень.

Для курсантів, студентів, слухачів і викладачів закладів
вищої освіти України, які здійснюють підготовку кадрів для МВС
України, працівників підрозділів Національної поліції та інших
правоохоронних органів, науковців та фахівців у галузі права.

The forensic characteristics of criminal offences committed in
the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their
analogues or precursors are revealed in the textbook. The organizational
and tactical features of detecting and investigating this type of criminal
offences are highlighted.

The publication is intended for cadets, students, listeners and
teachers of higher educational institutions of Ukraine who train
personnel for the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, employees
of the National Police and other law enforcement agencies, scholars and
legal professionals.

УДК 343.98

ISBN 978-617-511-419-3

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	7
1.1 Нормативно-правові акти, які регулюють обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні.....	7
1.2 Міжнародні організації та нормативно-правові акти щодо запобігання та протидії незаконному обігу наркотиків.....	27
1.3 Організаційно-правові засади здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні.....	31
1.4 Поняття та класифікація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.....	37
Питання для самоконтролю.....	50
Розділ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	51
2.1 Типові способи вчинення (підготовка, безпосереднє вчинення і приховування).....	51
2.2 Типові час, місце, знаряддя і засоби, особа злочинця.....	71
2.3 Типова слідова картина.....	77
Питання для самоконтролю.....	82
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	83
3.1 Особливості відкриття кримінального провадження та обставини, які підлягають установленню.....	83
3.2 Типові слідчі ситуації на початковому та подальших етапах розслідування, типові версії і тактичні завдання.....	84

3.3	Особливості використання інформації, що міститься в автоматизованих інформаційних системах та обліках.....	106
	Питання для самоконтролю.....	109
Розділ 4.	ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	110
4.1	Особливості тактики огляду.....	110
4.2	Специфіка тактики допиту.....	118
4.3	Особливості тактики обшуку.....	122
4.4	Тактика призначення судових експертиз.....	125
	Питання для самоконтролю.....	129
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	131

ПЕРЕДМОВА

У ст. 49 Конституції України констатовано, що кожен має право на охорону здоров'я, яка забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Водночас вживання наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів негативно впливає на здоров'я людей, сприяє розвитку різноманітних соматичних і психічних захворювань, захворювань на ВІЛ та СНІД, є причиною збільшення смертності та інвалідності нашого населення. Найбільш уразливою категорією в Україні щодо цього були і залишаються неповнолітні. Як свідчить статистика, станом на зараз понад 2 млн українців страждають від наркозалежності. До такої ситуації зазвичай призводять недоліки в роботі державних, зокрема правоохоронних, органів, що уповноважені контролювати обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, на належному рівні проводити профілактику, реабілітацію та ресоціалізацію наркохворих, а також вчасно і ефективно реагувати на порушення законодавства у цій сфері. Крім того, простежується активне поширення наркотиків через мережу «Інтернет», а способи їх збуту таким шляхом часто випереджають розроблені механізми збору доказів та документування протиправної діяльності.

Ще 10 липня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів України № 689 на державному рівні було запроваджено систему моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в державі шляхом подання та збору відповідної інформації за показниками, визначеними Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності (EMCDDA) та коло суб'єктів такого моніторингу.

У 2021 р. наказом Міністерства охорони України від 06.12.2021 р. № 2712 перелік невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, що перебувають у незаконному обігу, було доповнено 17 новими наркотичними речовинами, 36 новими психотропними речовинами та 5 новими прекурсорами.

У 2023 р. схвалено Державну стратегію наркополітики на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2023–2025 роки. З-поміж стратегічних пріоритетів у ній визначено підвищення рівня громадської безпеки (протидія організованим наркозлочинності, відмиванню коштів та активізація виявлення каналів обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів) та припинення їх незаконного виробництва і переробки.

В умовах агресивної війни росії проти України ситуація з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів суттєво ускладнилася, а тенденція її розвитку не вказує на швидке вирішення цієї проблеми. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора свідчать, що впродовж останніх трьох років (2022–2024 рр.) в Україні обліковано понад 121 тисячу таких видів кримінальних правопорушень із динамікою постійного щорічного зростання.

Авторським колективом зібрано та проаналізовано нормативно-правову базу в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, матеріали науково-прикладного характеру, вивчено думки відповідних фахівців, що сукупно і лягло в основу розробленого навчального посібника, який може бути використаний під час організації виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також в освітньому процесі та наукових розробках.

Розділ 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

1.1. Нормативно-правові акти, які регулюють обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні

В Україні намагаються створити ефективний державно-правовий механізм щодо регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Цей механізм охоплює насамперед систему законодавчих та інших нормативно-правових актів, що визначають поняття і перелік указаних засобів, порядок їх обігу та використання, встановлюють юридичну відповідальність за його порушення.

У **Конституції України** в статті 3 проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. В статті 68 Конституції України вказується, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів нашої держави. Ці положення покладено в основу кримінально-правової політики України, важливою складовою якої є державна політика запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Закон України **«Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»** від 15 лютого 1995 року (далі – Закон) визначає правові й організаційні засади державної політики щодо обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, встановлює порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Державна політика України у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів спрямовується на:

- визначення основних принципів та напрямів державного регулювання відносин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- встановлення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та додержанням законодавства про наркотичні засоби, психотропних речовини і прекурсори;

- запобігання відтоку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із законного (легального) обігу;

- зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин;

- координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- зменшення кількості правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- обмеження реклами наркотичних засобів і психотропних речовин;

- створення умов для проведення наукових досліджень, впровадження нових технологій у сфері розроблення, виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- розвиток міжнародного співробітництва у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- створення належних умов для провадження господарської діяльності, пов'язаної з культивуванням рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, з метою їх використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництві наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів для подальшого застосування у медичній практиці, а також з обігом вироблених (виготовлених) із них лікарських засобів (стаття 4 Закону).

У статті 1 Закону дається термінологічний словник основних понять, зокрема:

наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік) – згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до таблиць I–IV згідно із законодавством України та міжнародними договорами України. Перелік та зміни до нього затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу і публікуються в офіційних друкованих виданнях;

аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють;

прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – **прекурсори**) – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з цим Законом.

6 травня 2000 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 770 **«Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»** (далі – Перелік). Перелік містить усі відомі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, згруповані в чотири таблиці, залежно від заборон та обмежень щодо їх обігу. Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку:

Таблиця I.

Список № 1. Особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено (наприклад, опій, макова солома, кокаїновий куш тощо).

Список № 2. Особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено (приміром, диметиламфетамін, диметилон, буферон, ескалін тощо).

Список № 3. Рослини, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей (рослини виду мак снотворний, рослини роду коноплі).

Список № 4. Рослини, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких допускається для використання в навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, у виробництві наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів для подальшого застосування в медичній практиці (рослини роду коноплі, що належать до групи культур лікарських рослин).

Таблиця II.

Список №1. Наркотичні засоби та рослини, обіг яких обмежено (наприклад, кодеїн, кокаїн, метадон, морфін, трамадол тощо).

Список №2. Психотропні речовини, обіг яких обмежено (приміром, амфетамін, кетамін, метамфетамін, секобарбітал тощо).

Таблиця III.

Список №1. Наркотичні засоби, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (наприклад, препарати ацетилдигідрокодеїну, етилморфіну,

кодеїну та ін. за умови, що вони поєднані з одним або кількома інгредієнтами і містять не більш як 100 мг наркотичного засобу на одиницю дози з концентрацією не більш як 2,5 відсотка у нерозділених препаратах).

Список № 2. Психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (наприклад, амобарбітал, етиламфітамін, метилфенобарбітал, катин тощо).

Таблиця IV.

Список № 1. Прекурсори, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю (ефедрин, лізергінова кислота, фенілацетон, фенілоцтова кислота тощо).

Список № 2. Прекурсори, стосовно яких встановлюються заходи контролю (ацетон, етиловий ефір, сірчана кислота, соляна кислота, брометан, валеріанова кислота та ін.).

Згідно зі статтею 2 Закону, таблиця I Переліку містить наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до списків № 1, № 2, № 3 та № 4, обіг яких на території України заборонено, за винятком обігу:

- наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до списків № 1, № 2, та рослин, включених до списку № 3, лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15 (культивування рослин, включених до таблиці I Переліку), 19 (в експертній і оперативно-розшуковій діяльності) і 20 (у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності) цього Закону;

- рослин, включених до списку № 4, лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15, 17 (діяльність з виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, наркотичних засобів, у тому числі рослин, і психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку), 19 і 20 цього Закону.

Таблиця II містить наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю.

Таблиця III містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких в Україні обмежено та стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю.

Таблиця IV містить прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю.

Обіг препаратів, що містять наркотичний засіб або психотропну речовину, які включені до таблиць II і III Переліку, підпадає під дію заходів контролю, що застосовуються щодо обігу наркотичного засобу чи психотропної речовини, які в них містяться.

Якщо препарат містить не один наркотичний засіб чи не одну психотропну речовину, а кілька наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, які включені до таблиць II і III Переліку, щодо обігу яких встановлено різний режим контролю, то його обіг підпадає під дію заходів контролю, що застосовуються щодо обігу того із засобів або тієї з речовин, що підлягає більш суворим заходам контролю.

Щодо препаратів, що містять малі кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та (або) прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, і тому ризику зловживання ними немає або він незначний, і з яких зазначені засоби чи речовини не можна вилучити легкодоступними способами в кількості, за якої можливе зловживання, можуть вилучатися із сфери дії деяких заходів контролю.

Дія цього Закону не поширюється на регулювання виробництва та обігу сировини і продуктів переробки конопель (їх частин) для промислових цілей.

Важливою складовою державно-правового механізму регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів є система державних органів, які формують і реалізують державну політику в цій сфері.

Міністерство охорони здоров'я України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу (п. 1 Положення про Міністерство охорони здоров'я України).

Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (Держліксслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику в сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів та обігу *наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу* (п. 1 Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками).

Основними завданнями Держліксслужби є:

- реалізація державної політики у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, медичних виробів та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також внесення Міністрові охорони здоров'я пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах;
- ліцензування господарської діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- технічне регулювання у визначених сферах;
- контроль за дотриманням суб'єктами господарювання ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, в межах своїх повноважень:

- забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та вносить Кабінету Міністрів України пропозиції щодо її вдосконалення;
- бере участь у розробці загальнодержавних програм у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- розробляє та приймає відповідно до закону нормативні акти у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та контролює їх виконання;

- розробляє проекти нормативно-правових актів, що регулюють порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- встановлює переліки посад медичних і фармацевтичних працівників, а також закладів охорони здоров'я, яким може надаватися право на реалізацію (відпуск) наркотичних засобів, психотропних речовин фізичним особам;

- здійснює інші повноваження відповідно до закону.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, в межах своїх повноважень:

- забезпечує виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- бере участь у формуванні та реалізує державну політику в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- бере участь у реалізації загальнодержавних програм у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- організовує та здійснює державний контроль у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- видає дозволи на право ввезення на територію України, вивезення з території України та право транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- здійснює згідно з міжнародними договорами України взаємодію та обмін інформацією з відповідними міжнародними організаціями з питань контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- узагальнює практику застосування законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

- забезпечує інформування громадськості з питань контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- проводить щорічні розрахунки та попередньо визначає потребу України в наркотичних засобах, психотропних речовинах;

- готує пропозиції щодо визначення квот, у межах яких здійснюється обіг наркотичних засобів, психотропних речовин;

- здійснює відповідно до закону методичне та інформаційне забезпечення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- бере участь у міжнародному співробітництві у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також у розробці та виконанні відповідних міжнародних договорів України;

- здійснює в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, обстеження складських, торговельних та інших приміщень, що знаходяться у користуванні юридичної особи та які використовуються у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- вживає відповідних заходів щодо усунення порушень, виявлених під час здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- здійснює інші повноваження відповідно до закону (стаття 5 Закону).

Відповідно до цього Закону, міжнародних договорів України на території України встановлюються **заходи контролю** за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що передбачають:

- визначення основних умов, вимог, правил і системи заходів, пов'язаних із обігом наркотичних засобів, психотропних речовин в Україні;

- ліцензування відповідних видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- запровадження системи дозволів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та контролю за дотриманням дозвільних документів;

- визначення щорічної потреби України в наркотичних засобах, психотропних речовинах на підставі розрахункової потреби в цих засобах і речовинах для медичних, наукових, промислових цілей та інших цілей, передбачених цим Законом;

- застосування заборон та обмежень щодо обігу окремих наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та встановлення квот, у межах яких здійснюються виробництво,

виготовлення, зберігання, ввезення на територію України, вивезення з території України наркотичних засобів і психотропних речовин;

- подання в установленому цим Законом порядку суб'єктами господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, звітів про діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- подання статистичних даних щодо фактичного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні згідно із законодавством та міжнародними договорами України;

- здійснення контролю за виконанням вимог та умов, передбачених законодавством про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

- інформування відповідно до міжнародних договорів України компетентних органів інших держав про вивезення з території України або транзит через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- відпуск фізичним особам наркотичних засобів, психотропних речовин лише за рецептом лікаря і відповідно до медичних показань;

- встановлення спеціальних вимог щодо культивування рослин, включених до таблиці I Переліку (крім посіву та вирощування конопель для промислових цілей), а також щодо зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, охорони виробничих та складських приміщень та обмеження доступу до цих наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів сторонніх осіб;

- створення системи звітної та облікової документації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- проведення суб'єктами господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів інвентаризації наркотичних засобів, психотропних речовин

і прекурсорів та реєстрації операцій з ними у процесі діяльності;

- встановлення спеціальних вимог до кваліфікації працівників у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- встановлення обмежень, пов'язаних із виконанням окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- здійснення державного контролю за розробленням нових наркотичних засобів, психотропних речовин у цілях, передбачених цим Законом;

- встановлення спеціальних вимог до перевезення та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- надання дозволів на використання обладнання та приміщень, призначених для здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, у випадках, визначених цим Законом;

- обмеження реклами про наркотичні засоби і психотропні речовини;

- встановлення гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, що містяться в препаратах і рослинах, включених до Переліку;

- обмеження та заборону діяльності суб'єктів господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у разі її невідповідності вимогам цього Закону;

- запровадження відповідальності за порушення законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

- інші заходи, передбачені цим Законом та міжнародними договорами України (стаття 6 Закону).

У розділі II Закону закріплено загальний порядок здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Так, згідно з ст. 7 Закону, діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на території України дозволяється лише в цілях і в порядку, встановлених цим Законом, а в передбачених ним випадках – у порядку, що встановлюється нормативно-правовими актами

Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і рослин, включених до таблиці I Переліку, на території України забороняється, за винятком діяльності з обігу таких наркотичних засобів, психотропних речовин і рослин у цілях, на підставах і з урахуванням обмежень, передбачених цим Законом.

Діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється суб'єктами господарювання за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, крім випадків, передбачених статтею 19 цього Закону (в експертній і оперативно-розшуковій діяльності).

Вимоги цієї статті не поширюються на діяльність з обігу лікарських засобів, які містять наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, що провадить особа, уповноважена на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я за кошти державного бюджету.

Згідно зі ст. 8 Закону, ліцензуванню підлягають такі види діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: культивування рослин, включених до Переліку, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до Переліку.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається на п'ять років.

Стаття 12 Закону містить обмеження обігу окремих наркотичних засобів, психотропних речовин:

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до списків № 1, № 2 таблиці I Переліку, та рослин, включених до списку № 3 таблиці I Переліку, допускається лише в цілях, передбачених статтями 15, 19 та 20 цього Закону. Обіг рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, допускається лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15, 17, 19 і 20 цього Закону.

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, допускається для використання у медичній практиці за призначенням лікаря, а також у цілях, передбачених статтями 19, 20 та 23 цього Закону.

Обіг конопель для медичних цілей, продуктів їх переробки, рослинної субстанції канабісу допускається у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництві (виготовленні) наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів для подальшого застосування у медичній практиці відповідно до вимог цього Закону, за умови забезпечення контролю та простежуваності на всіх етапах такого обігу.

Згідно зі ст. 13 Закону, на території України забороняється обіг аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, за винятком їх використання в цілях, передбачених статтями 19 та 20 цього Закону.

Діяльність з *розроблення нових* наркотичних засобів або психотропних речовин дозволяється лише з метою їх застосування у медичній практиці з дотриманням законодавства про лікарські засоби або для використання у науковій та науково-технічній діяльності (стаття 16 Закону).

Діяльність з *виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації* (відпуску), *ввезення* на територію України, *вивезення* з території України, *використання, знищення* наркотичних засобів, у тому числі рослин, і психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, а також діяльність із *зберігання, перевезення, придбання, реалізації* (відпуску), *ввезення* на територію України, *вивезення* з території України, *використання, знищення* рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, здійснюється юридичними особами всіх форм власності за наявності у них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності. Зазначена у цій частині діяльність здійснюється з дотриманням встановлених цим Законом обмежень обігу окремих наркотичних засобів, психотропних речовин.

Виробництво, виготовлення, зберігання, ввезення на територію України, вивезення з території України рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, наркотичних засобів, у тому числі рослин, і психотропних речовин, включених

до таблиць II і III Переліку, здійснюються в межах визначених Кабінетом Міністрів України квот.

До зазначеної в частині першій цієї статті діяльності щодо наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, виготовлених (вироблених) із рослин, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, додатково застосовуються такі обмеження:

- виробництво, виготовлення, реалізацію та вивезення з території України таких наркотичних засобів та (або) психотропних речовин дозволяється здійснювати лише на замовлення суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на використання таких наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, або суб'єктів господарювання інших держав, законодавство яких дозволяє ввезення таких наркотичних засобів, психотропних речовин на їх митну територію;

- перевезення таких наркотичних засобів та (або) психотропних речовин дозволяється здійснювати лише на замовлення або безпосередньо суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на виробництво, виготовлення та (або) використання таких наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, якщо інше не передбачено цим Законом;

- використання таких наркотичних засобів та (або) психотропних речовин дозволяється здійснювати в медичній практиці виключно у формі лікарських засобів, дозволених до застосування центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері охорони здоров'я, у встановленому порядку, та (або) в освітній, науковій та науково-технічній діяльності, навчальних цілях.

Діяльність із виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється юридичними особами незалежно від форми власності *за наявності ліцензії* на здійснення відповідних видів діяльності, якщо інше не передбачено цим Законом (ст. 17 Закону).

Стаття 19 Закону регламентує обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також рослин, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, *в експертній і оперативно-розшуковій діяльності.*

Стаття 20 Закону закріплює основні положення щодо використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також рослин, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності.

Наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, а також рослини, включені до списку № 4 таблиці I Переліку, та вироблені з них наркотичні засоби та психотропні речовини використовуються *у медичній практиці* лише у формі лікарських засобів, дозволених до застосування у встановленому порядку та включених до Державного реєстру лікарських засобів, або виготовлених в умовах аптеки за рецептами лікарів та (або) на замовлення лікувально-профілактичних закладів із дозволених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, до застосування діючих (активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ), у тому числі рослинної субстанції канабісу, включених до Державного реєстру лікарських засобів) та допоміжних речовин, із дотриманням законодавства про лікарські засоби. Перелік форм лікарських засобів, які можуть виготовлятися в умовах аптеки з рослинної субстанції канабісу, перелік захворювань та станів, за наявності яких призначаються такі лікарські засоби, особливості їх призначення та медичного застосування визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. 21 Закону).

Ввезення на територію України, вивезення з території України чи транзит через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів здійснюється за наявності дозволу на право ввезення (вивезення) чи транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, виданого центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу (ст. 24 Закону).

Зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у спеціально обладнаних приміщеннях

здійснюється суб'єктами господарювання за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності. Зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у будь-яких кількостях у цілях, не передбачених цим Законом, забороняється.

Зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та лікарських засобів, вироблених (виготовлених) з рослинної субстанції канабісу, без використання спеціальних приміщень та (або) обладнання дозволяється здійснювати фізичній особі в обсязі, що не перевищує їх обсяг, призначений лікарем такій особі за одним електронним рецептом та придбаний особою з дотриманням вимог статті 27 цього Закону (ст. 25 Закону).

Придбання фізичною особою за медичними показаннями лікарських засобів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, у тому числі лікарських засобів, вироблених (виготовлених) з рослинної субстанції канабісу та дозволених до застосування у медичній практиці у встановленому порядку, а також лікарських засобів, що містять прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, здійснюється за електронним рецептом лікаря (ст. 27 Закону).

Щодо обігу **прекурсорів**, юридичні особи можуть придбавати та використовувати у власному виробництві прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, за наявності в них *ліцензії* на цей вид діяльності. Юридичним особам не дозволяється придбавати, зберігати та використовувати у власному виробництві прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, в обсягах, що перевищують їх виробничі потреби (ст. 29 Закону).

Згідно зі статтею 31, **контроль** за виконанням положень цього Закону здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, органами Національної поліції, митними органами, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері охорони здоров'я, іншими органами виконавчої влади в межах їх повноважень, визначених законом.

Контроль за виконанням положень цього Закону в системі органів Національної поліції, Служби безпеки України,

у Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, в органах і підрозділах цивільного захисту покладається на керівників відповідних центральних органів виконавчої влади, які згідно із законом здійснюють керівництво відповідними військовими формуваннями та органами, Голову Служби безпеки України.

Органи виконавчої влади в межах своїх повноважень контролюють діяльність суб'єктів господарювання щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Особи, винні в порушенні законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, несуть відповідальність згідно із законом (ст. 36 Закону).

3 червня 2009 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 589 «Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, у тому числі конопель для медичних цілей, та контролю за їх обігом».

Затверджений цією Постановою **«Порядок провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, у тому числі конопель для медичних цілей, та контролю за їх обігом»** (далі – Порядок) визначає процедуру провадження суб'єктами господарювання діяльності, пов'язаної з культивуванням рослин, розробленням, виробництвом, виготовленням, зберіганням, перевезенням, придбанням, реалізацією (відпуском), ввезенням на територію України, вивезення з її території, транзитом через територію України, використанням, знищенням (далі – обіг) наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, у тому числі конопель для медичних цілей, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом.

Дія цього Порядку поширюється на суб'єктів господарювання, які відповідно до Закону провадять діяльність, пов'язану з:

- обігом конопель для медичних цілей, продуктів їх переробки, рослинної субстанції канабісу та вироблених (виготовлених) з них лікарських засобів;

- обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до списку № 1 таблиці IV Переліку, зареєстрованих як готові лікарські засоби та діючі речовини;

- обігом препаратів (лікарських засобів), що містять наркотичні засоби, психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, та (або) прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, в кількості, що перевищує їх гранично допустиму кількість, визначену постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2007 р. № 1203, зареєстрованих в установленому порядку як готові лікарські засоби та діючі речовини (субстанції);

- обігом препаратів (лікарських засобів), що містять наркотичні засоби, психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, та (або) прекурсори, включені до таблиці IV Переліку, в кількості, що не перевищує їх гранично допустиму кількість, визначену постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2007 р. № 1203, зареєстрованих в установленому порядку як готові лікарські засоби та діючі речовини (субстанції) (далі – препарати, які містять малу кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів);

- обігом прекурсорів, включених до списку № 2 таблиці IV Переліку;

- культивуванням рослин, включених до списків № 3 та 4 таблиці I Переліку, крім посіву та вирощування конопель для промислових цілей;

- знищенням (видаленням) наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до Переліку, вилучених з незаконного обігу Національною поліцією, СБУ, Держприкордонслужбою, Офісом Генерального прокурора в межах їх повноважень під час оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, а також Держмитслужбою;

- переробкою (екстракцією) сировини конопель для промислових цілей (листя та верхівки рослини), яка супроводжується вивільненням психотропних речовин.

Дія цього Порядку не поширюється на діяльність з обігу лікарських засобів, які містять наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, що провадиться особою, уповноваженою на здійснення закупівель за кошти державного бюджету.

Зазначений документ містить також основні положення, що стосуються діяльності, пов'язаної з обігом (виробництвом, виготовленням, придбанням, реалізацією, перевезенням, зберіганням, знищенням тощо) наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, здійсненням контролю та звітності у цій сфері.

Постанова Кабінету Міністрів України № 1203 від 10 жовтня 2007 р. **«Про затвердження гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах»** затвердила перелік таких речовин і їх гранично допустиму кількість для неподільних, дозованих або недозованих лікарських форм. Наприклад, для кодеїну гранично допустима кількість для неподільних або дозованих лікарських форм складає 25 мг; для трамадолу – 37,5 мг; для ерготаміну – 2 мг; для ергометрину – 0,2 мг.

10 липня 2019 р. Постановою Кабінету Міністрів № 689 «Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні» був затверджений **«Порядок проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні»**. Цей Порядок визначає механізм проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні та визначає правила і завдання для суб'єктів моніторингу.

Моніторинг проводиться з метою: виявлення негативних тенденцій розвитку ситуації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю, нових потенційно небезпечних психоактивних речовин, пов'язаної з формуванням наркотичної та алкогольної залежності у населення; виявлення нових загроз для національної безпеки, що виникають внаслідок незаконного обігу психоактивних речовин і визначення факторів, які їх викликають; підготовки пропозицій щодо запобігання поширенню незаконного обігу психоактивних речовин.

Моніторинг проводить **Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ** за показниками, визначеними Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності, Комісією з наркотичних засобів при ООН, Міжнародним комітетом з контролю за наркотиками.

Моніторинг передбачає регулярне спостереження за розвитком ситуації у сфері обігу психоактивних речовин, протидії їх незаконному обігу, профілактики немедичного вживання психоактивних речовин, лікування, ресоціалізації, діагностики та реабілітації (медичної та соціальної) залежних осіб, що здійснюється з урахуванням вимог законодавства у сфері захисту персональних даних.

Основними завданнями моніторингу є:

- безперервне отримання та проведення аналізу інформації про стан процесів і явищ у сфері обігу психоактивних речовин, а також протидії їх незаконному обігу, профілактики немедичного вживання психоактивних речовин, лікування та ресоціалізації залежних осіб;

- своєчасне виявлення негативних тенденцій розвитку ситуації, пов'язаної з формуванням наркотичної та алкогольної залежності у населення, нових загроз для національної безпеки, що виникають унаслідок незаконного обігу психоактивних речовин, а також визначення факторів, які їх викликають;

- прогнозування розвитку наркотичної та алкогольної ситуації в Україні, підготовка пропозицій щодо запобігання поширенню незаконного обігу психоактивних речовин.

Центр узагальнює, проводить аналіз і оцінку даних моніторингу, складає звіт про наркотичну та алкогольну ситуацію в Україні. Звіт про наркотичну та алкогольну ситуацію в Україні розміщується у вільному доступі на офіційному вебсайті МОЗ.

Вказані вище Закон і постанови Кабінету Міністрів України є основою для численних відомчих актів МОЗ України та Держлікслужби, інших центральних та місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які конкретизують, деталізують, уточнюють їх положення, враховують особливості конкретної соціально-політичної обстановки в країні чи окремо взятому регіоні або населеному пункті.

Порушення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів тягнуть дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність щодо винних осіб. Ці питання будуть детально розглянуті в наступних розділах навчального посібника.

1.2. Міжнародні організації та нормативно-правові акти щодо запобігання та протидії незаконному обігу наркотиків

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів завдає значної шкоди не тільки здоров'ю населення та генофонду нації, а є також реальною та серйозною загрозою національній безпеці будь-якої держави. Міжнародна спільнота визнає особливу небезпечність цього виду злочинності й докладає зусиль для запобігання та протидії цьому явищу.

Одним із перших документів щодо боротьби з незаконним обігом наркотиків була **Єдина конвенція Організації Об'єднаних Націй про наркотичні засоби** 1961 року. Саме в ній констатувалась проблема незаконного обігу наркотиків та транснаціональний характер наркозлочинності. Актуалізувалась потреба міжнародного співробітництва та консолідації зусиль усіх держав щодо протидії цьому виду злочинності.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про психотропні речовини була прийнята 21 лютого 1971 р. Конвенція підписана від імені уряду Української РСР у Нью-Йорку 30 грудня 1971 р. Ратифікована 27 жовтня 1978 року Президією Верховної Ради Української РСР із застереженнями і набула чинності 18 лютого 1979 р. У цьому документі констатується велика шкода здоров'ю населення, що настає внаслідок вживання психотропних речовин, неконтрольований обіг яких спричиняє соціальні проблеми. Обов'язок держав – підписантів Конвенції – криміналізувати незаконний обіг психотропних речовин, забезпечити ефективний державний контроль за їх виготовленням та використанням, налагодити міжнародне співробітництво і взаємне надання допомоги при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу психотропних речовин та притягнення винних у їх учиненні осіб до відповідальності.

20 грудня 1988 р. була прийнята **Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин**. Україна підписала цю Конвенцію 16 березня 1989 р. і ратифікувала її 25 квітня 1991 р. Конвенція набула чинності для України 27 листопада 1991 р.

У Преамбулі Конвенції констатується стурбованість світової спільноти масштабами і тенденцією зростання незаконного виробництва, попиту і обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що становлять серйозну загрозу для здоров'я і добробуту людей і справляють негативний вплив на економічні, культурні й політичні основи суспільства; все більшим розповсюдженням незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин серед різних соціальних груп і особливо тим, що діти в багатьох районах світу використовуються як споживачі незаконних наркотичних засобів і психотропних речовин і експлуатуються при їх незаконному виробництві та обігу, що є величезною небезпекою для людства загалом. Визнається взаємозв'язок між незаконним обігом та іншими пов'язаними з ним формами організованої злочинності, що підривають законну економіку і створюють загрозу для стабільності, безпеки і суверенітету держав, а також те, що незаконний обіг є міжнародною злочинною діяльністю, припинення якої вимагає невідкладної й першочергової уваги міжнародної спільноти. Відзначається, що незаконний обіг наркотиків забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх. Тому боротьба з незаконним обігом наркотиків є колективним обов'язком усіх держав і з цією метою необхідна координація зусиль у межах міжнародного співробітництва.

Метою цієї Конвенції є сприяння співробітництву між Сторонами для того, щоб вони могли більш ефективно вирішувати різноманітні проблеми незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що мають міжнародний характер. Під час здійснення своїх зобов'язань за Конвенцією Сторони вживають необхідні заходи, включаючи заходи законодавчого та організаційного характеру, відповідно до основних положень своїх внутрішніх законодавчих систем.

Конвенція зобов'язує країни-учасниці криміналізувати в національному законодавстві всі дії щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Сторони надають одна одній згідно зі ст. 7 Конвенції найширшу взаємну юридичну допомогу в розслідуванні,

кримінальному переслідуванні й судовому розгляді кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу наркотиків.

1 січня 2022 р. Україна приєдналася до **Часткової угоди про створення Групи зі співробітництва у боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду)**. (Закон України від 14 липня 2021 р. № 1647-IX). Ця Група була створена Комітетом Міністрів Ради Європи 27 березня 1980 р. Метою Групи Помпиду є здійснення всебічного вивчення проблем зловживання наркотиками та їх незаконного обігу. Засідання Групи, що відбуваються при зачинених дверях на міністерському рівні, проводяться, як правило, щодва роки, але, залежно від обставин і терміновості, на додаток до зазначених засідань, можуть проводитись спеціальні засідання Групи.

4 липня 2003 року в м. Ялті була підписана **Угода про створення Віртуального Центру ГУУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів і Міждержавної Інформаційно-Аналітичної Системи (МІАС) ГУУАМ**. 1 квітня 2004 року Президент України своїм Указом №386/2004 затвердив цю Угоду.

Міжнародний комітет з контролю за наркотиками. (International Narcotics Control Board), МККН (INCB) – незалежний міжнародний орган контролю за додержанням конвенцій з контролю над наркотиками. Утворений у 1968 ООН згідно з Єдиною конвенцією про наркотичні засоби 1961 року. Основними функціями Міжнародного комітету з контролю над наркотиками (МККН ООН) є: контроль за законним обігом наркотиків і психотропних речовин в світі для підтримки рівноваги між виробництвом і споживанням наркотиків у медичних і наукових цілях; запобігання витоку наркотиків в незаконний обіг; контроль за виконанням державами-учасницями зобов'язань за відповідними міжнародними угодами.

Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – спеціалізована установа ООН, що займається боротьбою з поширенням наркотиків і пов'язаною з ними злочинністю. Засновано у 1997 в результаті об'єднання Центру з міжнародного запобігання злочинності та Програми ООН з міжнародного контролю

за наркотиками, як основний орган ООН для реалізації співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, нелегальним виробництвом і споживанням наркотиків, терористичною загрозою, корупцією, торгівлею людьми. Сучасна назва з 2002.

Штаб-квартира УНЗ ООН є у Відні у Віденському Міжнародному Центрі, поряд з іншими установами ООН, такими, як МАГАТЕ, Організація ООН з промислового розвитку (UNIDO) тощо.

УНЗ ООН також виконує функції секретаріату для Комісії з наркотичних засобів та Комісії з запобігання злочинності та кримінального правосуддя.

Комісія ООН з наркотичних засобів. Комісія з наркотичних засобів – основний орган ООН для реалізації співробітництва в сфері боротьби зі злочинністю, нелегальним виробництвом і споживанням наркотиків, терористичною загрозою, корупцією, торгівлею людьми.

Засідання Комісії відбувається двічі на рік у м. Відень, Австрія. Участь у заходах Комісії з наркотичних засобів надає можливість долучитись до прийняття спільних рішень щодо протидії незаконному обігу наркотиків та водночас забезпечити доступ до наркотичних засобів і психотропних речовин у медичних і наукових цілях.

Європейський моніторинговий центр з питань наркотиків та наркозалежності (EMCDDA). Заснований Євросоюзом у 1993 році, штаб-квартира знаходиться в Лісабоні (Португалія). Основне завдання Центру – координація збирання та узагальнення інформації про вживання наркотичних засобів у державах Євросоюзу. Центр регулярно готує й оприлюднює звіти про вживання наркотиків у європейських країнах, а також готує інформаційні матеріали про наркотичну залежність і супутні захворювання (гепатит, туберкульоз, ВІЛ-інфекція тощо).

У 1987 році Генеральна Асамблея ООН постановила, що 26 червня вважається Міжнародним днем боротьби зі зловживанням наркотичними засобами і їх незаконним розповсюдженням.

1.3. Організаційно-правові засади здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні

Особливої актуальності набуває питання протидії обігу наркотичних засобів та інших небезпечних речовин, оскільки необхідно вживати відповідних заходів для зменшення виявів такого суспільно небезпечного діяння. Наркаторгівля не обмежується кордонами однієї держави, тому для створення ринку наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів необхідно шукати та розширювати нові території. Україна є одним із шляхів постачання таких препаратів з Південної та Центральної Азії до Європи. Географічне розташування України робить її доволі привабливою для транзиту наркотичних засобів і психотропних речовин одним із п'яти основних шляхів – Центральноєвропейським, який пролягає через росію, Україну, Польщу та Словаччину до Західної Європи.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», до системи органів, що здійснюють протидію обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, належать: Національна поліція України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну митну політику в сфері охорони державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, боротьби з їх незаконним обігом та інші органи виконавчої влади в межах своїх повноважень.

Координація діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюється органами виконавчої влади, уповноваженими на вирішення завдань у сфері протидії їх незаконному обігу.

Слід зазначити, що з метою протидії незаконному обігу та реалізації наркотичних засобів, спеціально уповноваженими органами держави здійснюється моніторинг у цій сфері, вони беруть участь у створенні загальнодержавної системи аналізу ризиків і тенденцій збільшення надходження

на ринок наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також у створенні міжвідомчої автоматизованої системи для обміну інформацією, пов'язаною з обігом наркотиків, співпрацюють з усіма суб'єктами кримінальної юстиції у боротьбі з цим явищем. Основними методами взаємодії є обмін інформацією, прогнозування, планування та координація спільної діяльності. Залежно від конкретних обставин використовуються найбільш поширені методи співпраці, такі як робочі зустрічі, обмін кращим досвідом із метою його поширення, спільне навчання працівників тощо. Взаємодія між відомствами здійснюється на двох рівнях: спільної організації (планування) співпраці керівників взаємодіючих сторін і безпосередньої реалізації (на рівні виконавців).

У Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року зазначено, що незаконний обіг є міжнародною злочинною діяльністю, припинення якої потребує невідкладної та першочергової уваги, вона дає великі прибутки та кошти, уможливорюючи транснаціональну діяльність. Злочинні організації з метою проникнення, руйнування та підриву урядових механізмів, законної торгівлі та фінансової діяльності та суспільства на всіх рівнях, викорінення боротьба з незаконним обігом є колективною відповідальністю всіх держав і що для цього необхідна координація зусиль через міжнародне співробітництво.

Важливим напрямом протидії наркозлочинності є залучення України до різноманітних міжнародних проєктів. Зокрема, суб'єкти, які протидіють порушенням у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, беруть участь у проєкті EU-ACT: Action against Drug Abuse and Organized Crime. У рамках проєкту відбувається інтенсивна співпраця та розбудова потенціалу для боротьби з організованою злочинністю, пов'язаною з торгівлею наркотиками, в межах фінансованого ЄС проєкту Heroin Road. Цей проєкт забезпечив навчання працівників українських правоохоронних органів, зокрема експертів-криміналістів, щодо проведення кримінальних розслідувань на основі аналітики, розвідувальних даних, доказів, стратегічного аналізу й оцінки загроз у боротьбі з організованим обігом наркотиків. Також проводяться семінари

та тренінги для українських фахівців щодо нових психоактивних речовин, методів збирання, дослідження та роботи з доказами у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу наркотиків. Окрім того, проєкт забезпечує Національну поліцію та Держприкордонслужбу тестами на синтетичні канабіноїди, опіати та амфетаміни та тестами на ефедрин, кокаїн і крек.

Окрім того, 15.06.2021 р. проєкт ЕУ-АСТ затвердив проєкт дорожньої карти вивчення психоактивних речовин. Дорожня карта передбачає вдосконалення чинного національного законодавства та інформаційне забезпечення та сприяння реалізації Стратегії державної політики протидії поширенню наркотиків на період до 2030 року.

України тісно співпрацює з Управлінням ООН з наркотиків і злочинності. У 2021 р. сторони домовилися про продовження Меморандуму про взаєморозуміння між Адміністрацією Держприкордонслужби України, Держмитслужбою України та Управлінням ООН з наркотиків і злочинності від 16.01.2018 р. щодо виконання Програми контролю за тарою (яка проводиться зокрема з метою зменшення спроб використання їх для протиправної діяльності, зокрема обігу наркотичних засобів і психотропних речовин).

Водночас із метою здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні у складі Міністерства внутрішніх справ України діє **Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності**, структура якого складається з: відділу стратегічного планування та взаємодії у сфері нормативно-правового забезпечення; відділу аналізу поточної діяльності та контролю; відділу інформаційного забезпечення та моніторингу.

Основними функціями Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності є, зокрема:

- участь у розробленні та внесенні пропозицій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, політичних та стратегічних цілей, принципів і напрямів її розвитку;
- внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії наркозлочинності;

- здійснення аналізу галузевих проблем щодо формування та реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, за його результатами розробляє пропозиції стосовно спрямування та координації діяльності Національної поліції України в цій сфері;

- участь у проведенні наукових, аналітичних, кримінологічних, соціологічних досліджень стану протидії наркозлочинності;

- здійснення систематичного аналізу діяльності Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності;

- ініціювання проведення структурними підрозділами апарату МВС, закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання та науково-дослідними установами, що належать до сфери управління МВС, аналітичних та наукових досліджень із актуальних проблем протидії наркозлочинності;

- здійснення комплексного аналізу тенденцій та динаміки у сфері протидії наркозлочинності, вивчення суспільно-політичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів, що мають на неї суттєвий вплив, а також причини та умови їх виникнення.

Також, відповідно до Положення про Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності МВС України, затвердженого наказом МВС України, Управлінню належить виконання таких основних завдань, як:

- участь у забезпеченні формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності та здійснення, за дорученням керівництва МВС, координації діяльності у цій сфері;

- вивчення та впровадження позитивного міжнародного та вітчизняного досвіду щодо способів і методів виявлення, документування та припинення фактів незаконного обігу наркотичних речовин;

- забезпечення участі в здійсненні міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній та організованій наркозлочинності, налагодження дієвої взаємодії на вказаному напрямку.

Розробка засобів і методів запобігання та протидії наркозлочинності, зокрема, залежить від розуміння тенденцій на нелегальному ринку наркотиків, що так само потребує застосування криміналістичної класифікації відповідних речовин.

Слід зазначити, що проводиться моніторинг із метою: виявлення негативних тенденцій розвитку ситуації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю, нових потенційно небезпечних психоактивних речовин (далі – психоактивні речовини), пов'язаної з формуванням наркотичної та алкогольної залежності у населення; виявлення нових загроз для національної безпеки, що виникають унаслідок незаконного обігу психоактивних речовин і визначення факторів, які їх викликають; підготовки пропозицій щодо запобігання поширенню незаконного обігу психоактивних речовин. Його проводить **Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ України** (далі – Центр) за показниками, визначеними Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності, Комісією з наркотичних засобів при ООН, Міжнародним комітетом з контролю за наркотиками.

Суб'єктами моніторингу є МОЗ, МОН, Мінмолодьспорт, Нацсоцслужба, Мін'юст, МВС, Міноборони, Національна поліція, ДФС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держлікслужба, Держстат, Держфінмоніторинг, МЗС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, а також за згодою Верховний Суд, СБУ, Офіс Генерального прокурора, Національна академія медичних наук, Державне управління справами, АТ «Укрзалізниця», громадські організації. Об'єктами моніторингу є: державна статистична інформація; інформація/дані суб'єктів моніторингу; інформаційно-аналітичні документи суб'єктів моніторингу; дані наукових і соціологічних досліджень із питань, що стосуються обігу психоактивних речовин, а також протидії їх незаконному обігу, профілактики їх немедичного вживання, лікування, ресоціалізації осіб, залежних від вживання психоактивних речовин.

Щорічно Центр узагальнює та проводить аналіз і оцінку отриманих даних, що були надані суб'єктами моніторингу, за показниками, і складає звіт про наркотичну та алкогольну ситуацію в Україні, з якою можна ознайомитись у вільному доступі на офіційному вебсайті МОЗ.

Окрім того, з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин

і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, в кожному окремому випадку за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України може використовуватися метод контрольованої поставки, тобто допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Якщо незаконне перевезення та пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюються в межах території України, то це слугує підставою для використання контрольованої поставки.

Ще одним заходом протидії є оперативна закупка. Вона здійснюється з метою одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, може бути проведена оперативна закупка – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

Обладнання, яке використовується для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що знаходяться в незаконному обігу, а також ці речовини підлягають конфіскації у встановленому законом порядку.

Правоохоронні органи також уповноважені здійснювати запити щодо розміщення коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. У такому разі вони мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, банки, митні органи, а також кредитні, фінансові й інші установи, підприємства, організації (незалежно від форм власності) зобов'язані їм надіслати інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди юридичних осіб та громадян, відносно яких є оперативні й інші матеріали, що свідчать про їх причетність до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів.

Не менш важливим та дієвим заходом запобігання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів є огляд транспортного засобу, вантажу, що в ньому знаходиться, особистих речей водія і пасажирів може бути здійснено поліцейськими, посадовими особами Служби безпеки України

на підставі заяв, повідомлень або за наявності про це іншої достовірної інформації компетентних органів.

Зупинення та припинення діяльності закладів масового перебування громадян (у ресторанах, кафе, барах, кіно-театрах, нічних клубах, дискотеках, гральних залах, розважальних комплексах тощо), в яких виявлені факти вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та невжиття посадовими особами таких закладів заходів щодо запобігання вживанню чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів після офіційного попередження правоохоронними органами діяльність таких закладів за поданням правоохоронних органів зупиняється судом.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є доволі гострою проблемою в Україні тому, що вигідне географічне розташування України дає змогу здійснювати транзит таких наркотиків через територію України до Європейського Союзу, а високий попит на ці речовини та їх реалізація є злочином, який належать до посягань не лише на здоров'я населення, а й на суспільну моральність, а саме – злочинів, що посягають на встановлений порядок, спрямований на перекриття шляхів поширення наркоманії, а відсутність контролю пересування наркологічних лікувальних препаратів призвело до збільшення обігу наркотиків на вулицях країни.

1.4. Поняття та класифікація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Юридична класифікація наркотиків визначена у ст. 2 ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» з урахуванням доцільності їх використання в медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю.

Під час війни в Україні простежується тенденція щодо заміни на незаконному ринку імпортих наркотиків речовинами внутрішнього виготовлення, зокрема спрощення технологічних процесів, використання легкодоступних складових,

нестандартних форм виготовлення, змішування різних речовин рослинного та синтетичного походження, сильнодіючих лікарських засобів.

Незаконний обіг НЗ охоплює незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилання наркотиків до їх реалізації споживачу, вчинені з прямим наміром і пов'язані з процесом обігу наркотичних засобів, що є закінченим циклом зазначених операцій.

У відповідних таблицях речовини розподілені на наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори за міжнародно зареєстрованими і хімічними назвами. Цей підхід, який у світі зараз є традиційним, оснований на, як зазначали, Єдиній конвенції ООН з наркотичних засобів 1961 р., Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р., Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р., міжнародному та національному досвіді визначення переліків психоактивних речовин; він є зручним для використання безпосередньо у правозастосовній практиці для з'ясування, чи є певна речовина забороненою.

Безпосереднім об'єктом злочину є встановлений правовий режим обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким розуміються види діяльності, пов'язані з: культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини; розробкою, виробництвом, виготовленням, зберіганням, розподілом, перевезенням, пересиланням, придбанням, реалізацією, відпуском, ввезенням на територію України, вивезенням з території України, використанням, знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин і їх аналогів, включених до Переліку, що дозволяються та контролюються згідно з чинним законодавством. Предметом злочину є наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Визначення понять «наркотичні засоби», «психотропні речовини», «прекурсори» тощо ми наводили на початку цього розділу.

Недавнім часом почастишали випадки завезення в Україну героїну та інших так званих «важких» наркотиків.

Макова соломка – це всі частини (і цілі, і подрібнені, і висушені, і невисушені, за винятком дозрілого насіння) всіх сортів маку снотворного, що містять наркотично активні

алкалоїди опію та зібрані будь-яким способом (рис. 1). Для того, щоб отримати подрібнену соломку рослини маку необхідно, висушені коробочки і стебла маку подрібнити за допомогою кавомолки, кулькового млина, м'ясорубки чи шляхом розтирання у ступці.

Рис. 1. Макова соломка

Опій та екстракційний опій – це наркотики, одержані від переробки молочного соку недозрілих коробочок маку, що містять наркотичні засоби – морфін, кодеїн, тебайн. Екстракційний опій (екстракт макової соломки) – засіб, отримуваний із макової соломки будь-яким способом добування (екстракції) наркотично активних алкалоїдів водою або органічними розчинниками. Зовнішньо названі наркотики можуть мати вигляд твердих безформних грудок і таблеток – від темно-коричневого до чорного, рідини – від коричневого до темно-коричневого кольору.

Морфін – основний і найбільше досліджений медичною алкалоїд опію. Виділений у 1805 р., отримав назву на честь грецького бога сну Морфея. Злочинці називають: марія, мар'янка, марфута, морфій. Фармацевтична промисловість випускає препарати морфіну під різними назвами (морфіну гідрохлорид етілморфіну, гідрохлорид, морфілонг, налорфін тощо) у виді капсул, таблеток (порошку) білого кольору, розчинів в ампулах або шприц-тюбиках. Найбільше поширеними ускладненнями від вживання морфіну є смерть, яка виникає внаслідок передозування, а також підвищена залежність від нього.

Морфін – це наркотик, який дуже швидко викликає звикання організму. Інколи достатньо двох, трьох днів постійного вживання препарату і залежність сформована (див. рис. 2).

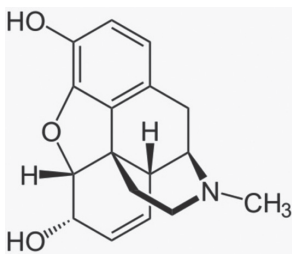

Рис. 2. Морфін

Кодеїн, синонімом є метил морфін. Жаргонні назви: катюха, кода, дурь. Подібно до морфіну з наркотичним анальгетиком і міститься в маковій олії та опії екстракційному. Більшу частину кодеїну одержують після переробки морфіну (білий кристалічний порошок без запаху). Фармацевтична промисловість випускає порошок білого кольору – кодеїну фосфат. Також входить до таких препаратів, як таблетки від кашлю, кодтерпін, пенталгін, седалгін.

Героїн – напівсинтетичний наркотичний засіб, похідний морфіну, який за наркотичною активністю перевищує його в кілька разів. Героїн є порошком різних кольорів – від білого до коричневого (залежно від ступеня очистки) (рис. 3).

Марихуана, синонім канабіс, жаргонні назви: травка, план, ботва, маруха, мацанка, дура, індичка. Суміш цілих або різного ступеня подрібнення верхівок рослини коноплі з квітками, залишками стебла чи плодами (за винятком центрального стебла, насіння та листя, якщо вони не супроводжуються верхівками). Або окремі частини верхівок (квітки, пилок), з яких не була виділена смола і які містять тетрагідроканабінол.

Рис. 3. Героїн

Гашиш (анаша, смола канабісу) має жаргонні назви: план, божа корівка, травка, банг, дом, драп, дурь, дурдецело, дурман, золь, зуфель, кахдуд, канар, кумар. Це – наркотична речовина, яку виготовляють кустарним способом із верхніх частин канабісу (кущів коноплі) шляхом її подрібнення (ріжуть, перетирають). У 6–10 разів сильніший за марихуану, завдяки тому, що його сік більш концентрований. Може бути в різному агрегатному стані (порошок, смола, рідина, спресовані камінці). Серед молоді найбільш поширена суха перетерта конопля, яку вживають шляхом паління цигарок, трубок і кальянів (частенько саморобних). Другий варіант – відділена смола, очищена чи неочищена, яку одержують із конопель. Найчастіше зустрічається у виді суміші відділеної смоли, пилку й окремих подрібнених часток верхівок конопель із різними наповнювачами. Може мати вигляд: пасти, спресованих плиток, кульок, таблеток тощо. Перебуває у твердому стані, з характерним запахом. Колір речовини – від світло-зеленого до коричневого. Вживають при палінні у чистому виді чи в суміші з тютюном, перорально (через рот).

Екстракт канабісу – (гашиш рідина), гашишна олія. Жаргонна назва «хімка». Наркотичну речовину (канабіоїд) вилучають з коноплі. Для цього коноплю подрібнюють і настоюють у різноманітних органічних жирах, або розчинниках (етанолу, ацетону, толуолу, розчинників 645, 646, 647, 648, 649, 650, Р-5). Далі їх усувають шляхом випаровування, підігрівачи на плиті. Речовина, яка залишається, має вигляд олійної рідини коричневого кольору, з різною консистенцією. Наркотичної речовини (тетрагідроканабінолу) містить у собі на півтора порядку більше, ніж у простому гашиші. Вживають: палінням із тютюном, інколи як їжу з молочними продуктами та жирами (молоко – виварена в молоці; веселкова халва – зерно пшениці просочене гашишем).

Кокаїн – це порошок або паста, одержані з листя рослини коки, що росте у Південній Америці, Африці, на островах Цейлон і Ява. Порошок білого кольору, паста – білого, кремового чи бежевого кольору. У медичній практиці застосовують лікарський препарат кокаїну гідрохлорид. Це безбарвні голчасті кристали або білий кристалічний порошок, гіркий на смак, який при нанесенні на язик викликає відчуття заніміння (стерплості).

Психотропні речовини – це включені до відповідного Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та мати депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (ДЕТ, ДМТ, ЛСД, мескалін, алобарбітал тощо).

Аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють (рис. 4).

Рис. 4. Аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин

Прекурсори – це речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку (рис. 5).

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це згруповані в списки наркотичні засоби,

Рис. 5. Прекурсори

психотропні речовини і прекурсори, включені до таблиць згідно з законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (всі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори згруповано у чотири таблиці: I – особливо небезпечні, II – небезпечні речовини і препарати, обіг яких обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю, III – менш небезпечні речовини і препарати, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю, IV – прекурсори) згідно із законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Перелік затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я і публікується в офіційних друкованих виданнях.

Окрім того, систематизація наркотиків потрібна не лише для криміналізації діянь, а й для розроблення заходів щодо надання медичної допомоги, аналізу статистичної звітності стосовно їх поширення в суспільстві, проведення наукових досліджень, спрямованих на профілактику наркоманії, протидію наркозлочинності та для багатьох інших цілей.

У галузі охорони здоров'я основними критеріями класифікації наркотиків є їхній правовий статус, медичне або немедичне застосування, джерело речовини та вплив на організм. З погляду токсикологічної хімії пропонується розрізняти препарати залежно від джерела та дії на організм на похідні коноплі, опіати, снодійно-седативні, психостимулятори, галюциногени та легкі наркотично діючі речовини (ЛНДР).

Зрозуміло, що від способу вживання залежить інтенсивність дії препарату та яскравість відчуттів. Молоді та матеріально забезпечені наркомани часто експериментують і вживають опій різноманітними способами. Наркомани зі стажем вживають опій шляхом ін'єкцій, адже у такому разі він діє швидше та сильніше, тобто одразу. Цей спосіб вживання діє більше у фізичному ніж психічному плані. Особа, яка отримала дозу шляхом ін'єкції, відчуває так званий «флеш» (анг. «спалах») ще з голкою у вені. Це миттєве почуття, яке більшість наркоманів характеризує, як начебто тисячі голок плинуть по судинах усього тіла.

За правовим статусом усі наркотики поділяють на легальні (обіг дозволено) і нелегальні (обіг заборонено або обмежено). Проте, наприклад, до легальних наркотиків наркології відносять тютюн і алкоголь, що для криміналістики не має жодного значення, оскільки відсутність заборони на обіг таких речовин виводить їх за сферу криміналістичного інтересу.

За джерелом усі наркотики поділяються на дві групи. Одні вчені називають легкі та важкі, другі природні й синтетичні.

Перша групу складають природні речовини (рослинного походження), які виготовляються з:

а) коноплі – конопля (канабіс), марихуана, гашиш (анаша), гашишне масло; галюциноген;

б) маку (опійна група) – опійний і снотворний мак, макова соломка, опій, екстракційний опій, морфін, кодеїн, героїн;

в) ефедр (хвойник) – ефедрин, невритин (метамфетамін);

г) кока – листя кокаїнового куща, кокаїнова паста, крек.

Тобто, з-поміж об'єктів живої природи такі речовини можуть бути одержані з певних рослин і грибів. Найчастіше це конопля, мак снадійний, кока, хвойник (ефедр), кат, деякі галюциногенні кактуси та гриби. Тому до наркотиків рослинного походження відносять: канабіс (похідні коноплі), опіати (похідні маку), кокаїн (похідні коки), псилоцибін (алкалоїд грибів), а також алкалоїди інших рослинних речовин, які в Україні не є поширеними (ефедри (ефедрин), кату (катінон), кактусів (мескалін)).

Зважаючи на те, що кліматичні умови нашої країни сприятливі для вирощування коноплі та маку і те, що 86% всіх наркотичних речовин, які поширені на території України, виготовлено з цих рослин.

Друга група – неприродні синтетичні та напівсинтетичні наркотики – анальгетики, депресанти, стимулятори (галюциногени). До них належать: сульфат амфетаміну, фенциклідин, диеталомід лизергінової кислоти (ЛКД), псилоцибін.

До синтетичних наркотиків належать речовини, яких немає у природі, водночас зазвичай є структурними аналогами наркотиків природного походження. Частина з них застосовується в медицині як лікарські препарати. Найбільш поширеними є речовини амфетамінового ряду (амфетамін, метамфетамін, MDMA (екстазі), синтетичні катинони («солі») тощо),

синтетичні опіоїди (метадон, бупренорфін, фентаніл тощо), синтетичні канабіноїди («спайси»), метадон, фенциклідин, триметил фентаніл, ЛСД, структурні аналоги мескаліну та амфетаміну – ДОМ, ДОВ, ТМА, 8ТР та ін.

Тобто синтетичними наркотиками є речовини, повністю виготовлені методом хімічного синтезу. Недавніми роками вони набувають дедалі більшого поширення. Чимало з них є схожими за дією природних речовин. Їх виробництво вимагає використання доволі складного обладнання і певних навичок у галузі хімії.

Напівсинтетичні наркотики виготовляються з природного алкалоїду шляхом простої транскрипції. До них належать героїн, гідроморфін, оксикодон, еторфін і депренорфін, одержувані з тебаїна, тощо. Найпоширенішим є героїн – один із похідних опію, одержаний шляхом хімічної реакції (ацетилюванням) із морфіну.

У державній звітності про кримінальні правопорушення з-поміж вилучених із незаконного обігу наркотичних засобів виокремлюють лише деякі найбільш поширені загальні назви речовин: опій-сирець, опій, розчин, марихуана, ефедрин, гашиш, героїн, кокаїн, «екстазі», метадон, трамадол, канабіс, макова соломка, амфетаміни та ЛСД. Водночас у звітах Національної поліції нещодавно додали категорію «нові наркотики», поширення яких зараз демонструє стійку тенденцію до зростання.

У міжнародних аналітичних звітах теж використовують різні класифікації психоактивних речовин. Із-поміж них варто виокремити класифікацію Управління ООН з наркотиків та злочинності, в якій застосовано такий розподіл: 1) канабіс; 2) синтетичні агоністи канабіноїдних рецепторів; 3) опій та опіати; 4) опіоїди; 5) кокаїн та кокаїн; 6) стимулятори амфетамінового ряду; 7) депресанти центральної нервової системи; 8) галюциногени.

Обіг зазначених засобів і речовин на території України дозволяється лише з метою застосування у медичній практиці або для науково-дослідної роботи, експертної чи оперативно-розшукової діяльності, або з навчальною метою в порядку, встановленому законодавством.

В Україні вирощування олійного маку відбувається у двох формах. Перша – законна, тобто державна, вирощування для медичних та кулінарних цілей на ланах Вінницької, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Сумської, Харківської, Хмельницької та інших областей. Друга – незаконні посіви маку з метою отримання наркотику або збагачення. З рослини мак снотворний кустарним методом виготовляють макову солому, опій, опій екстракційний, опій ацетильований, а при подальшій обробці – героїн.

Так, наприклад, 16 серпня 2024 р. в Україні набув чинності Закон України «Про легалізацію медичного канабісу», який врегульовує обіг рослин роду коноплі в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності. Це означає, що лікарі тепер можуть призначати пацієнтам ліки на основі канабісу (рис. 6), затвердженого Міністерством охорони здоров'я переліку хвороб і станів для призначення таких препаратів, але придбати їх можна буде лише за електронним рецептом.

Для вивчення механізмів злочинної діяльності важливими є не так хімічні формули, як джерела походження наркотиків та їхні основні складові, морфологічні ознаки, способи виготовлення та вживання, характер впливу на людину і вуличні назви. За характером впливу на людину наркотики поділяють на декілька груп (наголошуємо на умовності такого поділу), адже чимало речовин демонструють кілька видів впливу одночасно. У найбільш загальному вигляді за основними наслідками для організму є чотири типи речовин: психостимулятори, наркотичні анальгетики, депресанти і галюциногени.

Найбільш поширеними в Україні психостимуляторами є мефедрон, амфетамін, екстазі і кокаїн, α -PVP та інші синте-

Рис. 6. Канабіс

тичні катинони («солі»), наркотичними анальгетиками – опіати (опіоїди), депресантами – барбітурати (барбітал) та бензодіазепіни (феназепам), галюціногенами – препарати, що місять псилоцибін (гриби, ЛСД), канабіс тощо.

Залежно від форми виготовлення та за морфологічними ознаками варто розрізняти фармацевтичні препарати наркотичної дії та вуличні наркотики.

Метою виготовлення та використання фармацевтичних препаратів (виготовляють на відповідних підприємствах) є їх використання для надання психіатричної та медичної допомоги, а їх реалізація здійснюється за медичними рецептами, що підлягає контролю. Проте нерідко вони потрапляють на нелегальний ринок наркотиків. Найбільшого поширення в цьому контексті набули препарати замісної підтримувальної терапії наркозалежних осіб (бупринорфін, метадон), сильнодіючі анальгетики, депресанти тощо. За морфологічними ознаками в оригінальному виді – це пігулки, капсули чи розчини для ін'єкцій, які мають заводську упаковку, надписи, правильну геометричну форму тощо.

Вуличні наркотики виготовляють кустарним способом у підпільних лабораторіях і в домашніх умовах. До цієї групи належить марихуана та гашиш, макова соломка, опій та ацетильований опій («ширка»), дезоморфін («крокодил»), героїн, кокаїн, амфетамін, метамфетамін («вінт»), ЛСД, МДМА, РVP, MDPV та чимало інших речовин. За морфологічними ознаками – це цілі, висушені, подрібнені рослини, порошки, кристали різного кольору, саморобні пігулки тощо в упаковці загальнопобутового призначення (сигарети, згортки, пакети тощо), рідини в ампулах, флаконах, пляшках скляних або полімерних, медичних шприцах, мікропробірках типу «епендорф». А. М. Полях визначив такі підстави (критерії) поділу наркотичних засобів у контексті розроблення окремої криміналістичної методики: а) джерело їх походження; б) спосіб виготовлення (вироблення); в) особливості впливу на організм людини; г) можливості обігу.

Водночас О. А. Чернецька та І. В. Пиріг дотримуються схожої точки зору і вважають найбільш вагомими критеріями джерело походження, фармакологічний вплив на організм і спосіб виготовлення, але не враховують особливостей

регулювання їхнього обігу. Зі свого боку Н. М. Косміна пропонує класифікацію за дещо іншими підставами: 1) походженням; 2) способом виготовлення; 3) кількістю; 4) агрегатним станом; 5) типом дії на організм; 6) лікарською формою; 7) сировиною, з якої виготовляються; 8) ступенем обмеження; 9) розміром, який має кримінально-правове значення.

Враховуючи вищезазначене, доцільно визначити такі підстави криміналістичної класифікації наркотиків: 1) правовий статус; 2) джерело походження основної речовини та спосіб виготовлення; 3) характер впливу на організм людини; 4) форма виготовлення та морфологічні ознаки.

Враховуючи вищезазначене, залежно від правового статусу доцільно розрізнати: 1) наркотики, обіг яких заборонено; 2) наркотики, обіг яких обмежено; 3) наркотичні засоби, обіг яких обмежено і щодо яких допускаються виключення деяких заходів контролю; 4) прекурсори; 5) тимчасово не заборонені особливо небезпечні наркотики.

У нелегальній роздрібній наркаторгівлі широко поширеною є розфасовка товару в так звані чеки, які є паперовим згортком або поліетиленовим пакетиком із певною дозою речовини. Також нерідко трапляються випадки змішування різних наркотиків між собою та з дозволеними речовинами для підсилення ефекту або збільшення ваги чи з метою маскування від виявлення за зовнішніми ознаками (наприклад, змішування з продуктами харчування).

Також варто зауважити, що на нелегальному ринку доволі широко представлені кустарні наркотики, виготовлені з готових фармацевтичних препаратів або напівфабрикатів, які використовують як сировину, наприклад, з аптечних седативних засобів, антидепресантів, препаратів замісної підтримувальної терапії тощо. Також для підсилення ефекту фармацевтичні препарати та вуличні наркотики іноді змішують між собою.

Ще одним поширеним критерієм класифікації наркотиків є спосіб їх вживання. Це може бути куріння, вдихання, пероральний прийом та ін'єкції. Такий поділ також є дещо умовним, адже в багатьох випадках спосіб вживання споживач обирає залежно від власних уподобань та форми отриманої речовини, а однакові наркотики можуть вживатись у різний спосіб. Наприклад, таблетки метадону, що призначені

для перорального прийому, наркозалежні особи нерідко розбавляють і вживають ін'єкційним способом. Синтетичні катіони («солі») передбачають можливості перорального, інтраназального та ін'єкційного вживання тощо.

Криміналістичну класифікацію наркотиків варто формувати, враховуючи ті цілі та завдання, які постають у контексті технічного й тактичного забезпечення запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, психотропних засобів, їх аналогів і прекурсорів. Основними критеріями такої класифікації є правовий статус, джерело походження основної речовини та спосіб виготовлення наркотику, характер його впливу на організм людини, форма виготовлення та морфологічні ознаки.

За правовим статусом наркотики доцільно поділити на: 1) ті, обіг яких заборонено; 2) ті, обіг яких обмежено; 3) ті, що тимчасово не заборонені особливо небезпечні наркотики; 4) прекурсори. Їх визначення здійснюється за офіційною та хімічною назвами.

Залежно від джерела походження виокремлюють: рослинні та синтетичні наркотики, а враховуючи як додатковий критерій спосіб виготовлення, речовини рослинного походження варто поділити на натуральні та напівсинтетичні. У цих групах складно застосовувати узагальнені назви, що характеризують джерело походження наркотику, систематизуючи натуральні та напівсинтетичні препарати залежно від природного джерела основної речовини (алкалоїду), а синтетичні – від відповідної хімічної сполуки.

Розподіл наркотиків за іншими критеріями є дещо умовним, оскільки певним речовинам можуть бути притаманні різні властивості.

Тому в криміналістичних цілях достатньо найбільш загальних ознак у відповідних групах. Так, за характером впливу на організм виокремлюємо психостимулятори, наркотичні анальгетики, депресанти і галюциногени, залежно від форми виготовлення – фармацевтичні препарати наркотичної дії та вуличні наркотики, за морфологічними ознаками – рослини, гриби, пігулки, капсули, порошки і кристали, рідини тощо, за способом вживання – призначені для куріння, вдихання, перорального прийому, ін'єкцій.

Отже, для запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в Україні створений і діє державно-правовий механізм, який охоплює систему законодавчих та інших нормативно-правових актів, спеціалізовані державні органи, що формують і реалізують державну політику в цій сфері і сучасні ефективні методи їх діяльності з урахуванням кращого світового досвіду.

Питання для самоконтролю

1. Що є предметом кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів?

2. Чи належить внесення пропозицій стосовно вдосконалення законодавства у сфері протидії наркозлочинності до основних функцій Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності?

3. Хто здійснює моніторинг з метою: виявлення негативних тенденцій розвитку ситуації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю, нових потенційно небезпечних психоактивних речовин?

4. Назвіть основні заходи запобігання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів.

5. Яка різниця між опієм та екстракційним опієм?

6. Який нормативно-правовий акт урегулює обіг рослин роду коноплі в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності?

7. Які найбільш поширені речовини амфетамінового ряду в Україні?

8. Яка мета виготовлення та використання фармацевтичних препаратів?

9. Які Ви знаєте міжнародні органи, що протидіють незаконному обігу наркотиків?

10. Які Ви знаєте міжнародні нормативні акти щодо протидії незаконному обігу наркотиків та психотропних речовин?

Розділ 2

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

2.1. Типові способи вчинення (підготовка, безпосереднє вчинення і приховування)

Стан фактичної наркотичної залежності в Україні є надзвичайно серйозним соціальним, медичним та економічним викликом, що потребує комплексного підходу для його викорінення. Наркотична залежність безпосередньо залежить від доступу до нарковмісних речовин і можливості їх вживання. Шкода від наркоманії є різносторонньою і стосується всіх сфер суспільних відносин. Ця проблема має негативний вплив на соціальну, особистісну сферу, життя та здоров'я людини, економіку держави, а також є прямою загрозою національній безпеці України.

Розглядаючи наркоманію як суспільно негативне явище, варто зауважити на статистичні показники в державі, області, сусідніх областях, населеному пункті, території обслуговування, а також порівнювати їх із різними статистичними показниками в середині статистичної інформації. Це дає змогу прогнозувати ріст кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також вивчати причини й обставини спаду таких видів кримінальних правопорушень.

Розглядаючи статистичні показники вчинюваних кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, слід зауважити на пряму залежність кількості осіб, які вживають наркотичні засоби і кількості

вчинюваних кримінальних правопорушень у цій сфері. До прикладу, за окремими статистичними показниками в Україні наркотики вживають від 1 млн до 1,5 млн громадян. Щорічно ця кількість зростає на 8–10%¹, а отже, слід очікувати й зростання кількості кримінальних правопорушень. «Попит породжує пропозицію» – таке твердження можна застосовувати і в цьому випадку. Це судження підтверджують і статистичні дані за результатами діяльності органів кримінальної юстиції. Так, за 2022 рік викрито та направлено з обвинувальним актом до суду 19700 кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. А у 2023 році – 28800 кримінальних проваджень².

Ефективне подолання такого суспільно небезпечного явища, як незаконний обіг наркотичних засобів і речовин можливе шляхом установлення правових заборон та ефективної діяльності правоохоронних органів щодо їх виявлення, встановлення осіб, які вчиняють ці правопорушення, та притягнення їх до відповідальності.

Законодавець передбачив загалом шістнадцять видів кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Такими кримінальними правопорушеннями, згідно з Кримінальним кодексом України, є:

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України).

2. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України).

3. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України).

¹ URL: <https://helprehab.org.ua/statistika-narkomaniyi-v-ukrayini-2024/>

² Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Статистична інформація. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 19.10.2024).

4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України).

5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України).

6. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України).

7. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України).

8. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України).

9. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України).

10. Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК України).

11. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України).

12. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК України).

13. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України).

14. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК України).

15. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України).

16. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 319 КК України).

Кожен склад кримінальних правопорушень є злочинами підвищеної небезпеки, оскільки порушують установлений законодавством порядок їх обліку, внаслідок чого задовольняється незаконний попит на наркотики чи психотропи, їх аналоги та прекурсори. Діяльність із виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання, а також збуту цих речовин є джерелом незаконного збагачення і, одночасно, джерелом їх розповсюдження серед різних верств населення.

Зважаючи на багатоманітність кримінально протиправних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, криміналістична класифікація цього виду кримінального правопорушення може формуватися на основі численних критеріїв, зокрема за:

- способом учинення кримінального правопорушення;
- місцем збуту наркотичних засобів;
- місцем і методикою виробництва (виготовлення) наркотичних засобів;
- предметом незаконного обігу;
- особою, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- метою.

У цьому розділі навчального посібника ми з'ясуємо ключові моменти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

У слідчій практиці привалюють кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 307, 309 КК України, які й будуть основою для розгляду нами.

Слід нагадати, що криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує висуненню й перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань досудового розслідування. Тобто – це узагальнені дані (інформаційна модель) про типові найбільш значущі ознаки певної групи, виду або підвиду кримінального правопорушення.

Науковці по-різному визначають кількість і зміст елементів криміналістичної характеристики. Більшість теорій схиляються до закритого переліку елементів криміналістичної

характеристики злочинів, до якого належить різна кількість елементів, таких як:

- предмет посягання;
- спосіб учинення злочину;
- слідова картина;
- типові час, місце, обстановка;
- типова особа правопорушника;
- характеристика особи потерпілого;
- типовий спосіб готування, вчинення і приховання кримінального правопорушення;
- типові знаряддя і засоби.

Зазначений перелік має не імперативний, а диспозитивний характер. Це означає, що повнота переліку складових криміналістичної характеристики не є сталою, до неї прийнято включати типові (найбільш поширені за своїм змістом) ознаки. Так, більшість учених виділяють основні елементи криміналістичної характеристики: предмет злочинного посягання; типові способи вчинення; типові час, місце, знаряддя й засоби, особа правопорушника; типова слідова картина.

З'ясовуючи зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, слід керуватися правилом про те, що така характеристика є узагальненою інформаційною моделлю, яка містить систематизований опис чітко визначених криміналістично значущих ознак окремих груп і видів кримінальних правопорушень, що мають істотне значення для досягнення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу, і локальних завдань конкретного кримінального провадження.

Отже, зміст криміналістичної характеристика кримінального правопорушення охоплює типові ознаки злочину, особливості виду цього злочину, що виражаються в засобах учинення злочину, характерних слідах, що лишаються на місці злочину.

Безпосереднім об'єктом указаної категорії кримінальних правопорушень є суспільні, нормативно-врегульовані відносини у сфері охорони здоров'я, що забезпечують єдиний установлений порядок здійснення виробництва, розподілу, обертання та реалізації вказаних речовин і засобів за цільовим призначенням.

Предметом вказаних кримінальних правопорушень є засоби та речовини, перелічені в Розділі I початкового посібника, а саме: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори. Наголосимо на такій важливій обставині – враховуючи те, що для визначення виду засобів і речовин, їх найменування і властивостей, а також для вирішення питання про те, чи належать ті чи інші рослини до таких, що містять наркотики, а також щодо встановлення фактичного розміру речовини, необхідні спеціальні знання, тому призначення експертного дослідження є обов'язковим.

Типовий спосіб готування. Етап готування в категорії кримінальних правопорушень, що нами розглядається, як, зрештою, і в інших кримінальних правопорушень, залежить від змісту конкретного кримінального правопорушення. Тобто від особливостей об'єктивної сторони кримінального правопорушення, які потребують не спонтанної дії правопорушника, а проведення комплексу дій до створення умов для безпосереднього досягнення злочинного результату.

Уніфікувати весь комплекс кримінально-правових дій щодо підготування до всіх видів кримінальних правопорушень у цій сфері можливо тільки на загальнотеоретичному рівні (ретельне планування кримінального правопорушення, підшукування знарядь, засобів, співучасників кримінального правопорушення, маскування слідів кримінального правопорушення, підготування алібі тощо).

Загальним правилом для визначення типових елементів етапу готування кримінального правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів є створення умов, які забезпечать досягнення злочинного результату.

Розглядаючи конкретні склади кримінальних правопорушень, слід зауважити, що для незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), етапом готування до вчинення будуть такі дії або їх сукупність:

- підбір, придбання необхідних складових наркотичних засобів (хімічних речовин, рослинної сировини тощо);
- придбання, створення речовин, які використовуються для хімічних реакції, в результаті яких створюються інгредієнти наркотичних речовин чи самі речовини;

- придбання обладнання або його складових для виготовлення чи виробництва;

- вибір місця і його пристосування для виготовлення та зберігання наркотичних речовин (зазвичай такий елемент включатиме і маскуванню);

- пошук реалізаторів готових наркотичних засобів чи речовин;

- підбір транспорту для перевезення та пристосування його до перевезення наркотичних речовин. Слід пам'ятати, що поняття транспорту, в цьому разі, вживається в широкому розумінні. Це можуть бути і автомобільні транспортні засоби, і легкомоторні повітряні судна, катери, безпілотні літальні апарати, залізничні вагони тощо. Транспорт для перевезення дуже часто пристосовують для перевезення. Пристосування транспортних засобів відбувається шляхом створення різноманітних схованок, переважно без зміни зовнішньої конструкції транспортного засобу, маскуванню наркотичних засобів під інший товар, намагання приховати запах наркотичних засобів (пакування в поліетилен, поміщення в тару, наповнену речовинами з сильним яскраво вираженим запахом) тощо;

- підшукування способу та осіб для пересилання наркотичних засобів (попутні автобуси чи машини; користування послугами оптових компаній; підбір та завоювання довіри осіб, якими буде здійснено пересилання наркотичних засобів у «сліпу», тобто підбір так званих «віслюків чи «верблюдів»; підбір співучасників, котрі будуть транспортувати наркотичні речовини за винагороду).

Етапом готування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів (ст. 305 КК України) охоплюватиме:

- виготовлення, пристосування спеціальних схованок у транспортному засобі чи реманенту для поміщення на тіло людини з метою прихованого перенесення чи перевезення, або виготовлення схованок у предметах багажу (подвійні стінки у валізах тощо);

- маскуванню наркотичних засобів під предмети побуду (засоби особистої гігієни, продукти тощо);

- планування і фактичне маскуванню предметів кримінального правопорушення в спеціальному упакуванні,

під виглядом певного товару чи із застосуванням засобів, які утруднюють чи унеможливають виявлення наркотичних засобів службовими собаками;

- підроблення документів на перевезення через кордон товару, поміж якого приховуються наркотичні засоби;

- підшукування і налагодження співпраці з службовими особами прикордонної та митної служб для безперешкодного перетину кордону та митних постів. Тобто йдеться про знаходження співучасників і попередню змову у вчиненні кримінального правопорушення.

Готування до посіву або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК) передбачатиме:

- вибір земельної ділянки, зазвичай у сільській місцевості або в місцевості, яка не є легкодоступною для виявлення (віддалені чи покинуті дачні кооперативи, частини земельних ділянок посеред посівів кукурудзи на великих полях тощо);

- створення прихованих теплиць-інкубаторів (підбір приміщення, купівля обладнання (кондиціонери, спеціальні лампи освітлення, системи аерації));

- підшукування та придбання насіння (розсади);

- вирішення питання охорони майбутнього «врожаю» (змова з особами, які будуть забезпечувати охорону, догляд, збір тощо);

- налагодження збуту (перероблення) вирощеної сировини тощо.

Для збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) передбачається наявність особи чи осіб, або постійного способу реалізації наявної наркотичної продукції.

Слід зауважити, що етап готування до вчинення збуту наркотичних засобів у сучасних реаліях переплітається і з таким елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, як приховування їх учинення. Йдеться про підбір такого способу збуту, який максимально дасть змогу залишитись реалізатору невідомим. Випадки передачі наркотичних речовин «з рук в руки» стають поодинокими в слідчій та оперативній практиці, і практично не трапляються у випадках збуту дрібних «порцій» наркотичних речовин.

Правопорушники намагаються дистанціюватися від суб'єкта, якому продаватимуть наркотичні засоби, таким чином замаскувати місце свого перебування і свою особистість, а також уникнути безпосередньої передачі грошових коштів за свій «товар», чим ускладнюють можливість затримання під час учинення кримінального правопорушення.

Із такою метою широко використовуються сучасні технології комунікації в мережі «Інтернет». На етапі готування до вчинення кримінального правопорушення зловмисники, виконуючи роль організаторів, активно підбирають і залучають до вчинення осіб, які мають спеціальні знання в галузі інформаційних технологій (наприклад, для створення вебсайтів, блогів, телеграм-ботів, технічної підтримки їх функціонування тощо). Наступною категорією осіб, яких підшуковують для вчинення кримінального правопорушення, є особи раніше судимі, без постійного доходу, яких використовують для доставлення закладок у визначені місця або перевезення партій товару між крупнішими дистриб'юторами.

Уникнення безпосередніх грошових розрахунків вимагає від злочинців створення каналів для оплати. Організатори активно використовують і здійснюють розрахунки за незаконні операції з наркотиками у грошових одиницях Національного банку (гривні), іноземній валюті та криптовалюті, а також легалізують отримані від збуту наркотиків грошові одиниці шляхом їх переводу в криптовалюту. На етапі готування ознаками підготовки до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із реалізацією наркотичних засобів з використанням мережі «Інтернет», буде: відкриття банківських рахунків на підставних осіб, відкриття вебгаманців, створення технічних передумов для проведення розрахунків у криптовалюті. Така підготовка забезпечує анонімність розрахунків у валюті та криптовалюті й створює передумови для легалізації грошових коштів у майбутньому.

Ще однією ознакою підготовки до вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин (найчастіше їх продажем), є придбання комп'ютерної техніки і терміналів зв'язку. Для подальшого маскування себе та своєї діяльності й протидії визначенню свого місця перебування й ідентифікації пристрою

за IP адресами та MAC ідентифікаторами правопорушникам необхідна значна кількість комп'ютерної техніки та мобільних терміналів зв'язку (смартфонів), а також SIM-карток для забезпечення зв'язку.

До типового способу готування до придбання наркотичних засобів, психотропних речовин належить узгодження питань про вид, обсяг наркотику, його ціну, спосіб і терміни оплати та передачі. Спілкування може здійснюватися за допомогою різних способів: у режимі онлайн із використанням програм миттєвої передачі повідомлень (месенджерів) типу «Viber», «WhatsApp», «Signal», «Telegram» та інших, листування у форумах (чатах) чи за допомогою електронної пошти. Надалі злочинці можуть підтримувати зв'язок і спілкуватися за допомогою рухомого (мобільного) зв'язку, для чого вони обмінюються номерами мобільних телефонів (телефонними номерами SIM-карток).

Завершуючи розгляд етапу готування до вчинення кримінальних правопорушень, вкотре зазначимо, що, попри типові ознаки підготовки до вчинення правопорушень, передбачених ст.ст. 305–320 КК України, до яких в загальному можна віднести:

- 1) підшукування співучасників та попередню змову про вчинення кримінального правопорушення чи використання таких осіб замасковано для них;
- 2) планування вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вибір місця та часу вчинення;
- 4) підшукування, пристосування, створення чи придбання засобів і сировини для виготовлення наркотичних засобів;
- 5) підбір місця зберігання наркотичних речовин;
- 6) підбір місця для вирощування наркотичної сировини;
- 7) створення замаскованих способів розрахунку за вчинення кримінальних правопорушень.

У кожному конкретному випадку можуть виявлятися індивідуальні ознаки, які будуть свідчити про підготовку до вчинення кримінального правопорушення.

Типовий спосіб учинення. Знову ж таки, специфіка способу вчинення кримінального правопорушення обумовлюється певним його складом. Тобто йдеться про передбачені кримінальним законом дії, які характеризують їх незаконність.

Однак криміналістичний контекст способу вчинення кримінального правопорушення суттєво відрізняється від його кримінально-правового тлумачення. Це зумовлено передусім відмінністю об'єктів дослідження та завдань, на виконання яких вони спрямовані. Для досудового розслідування пріоритетними є ознаки способу вчинення кримінального правопорушення, які відображаються в комплексі різноманітних матеріальних, ідеальних слідів, що дає змогу зорієнтуватись у вчиненому діянні та обрати найбільш оптимальні методи його розслідування.

Загалом можна зазначити, що із-поміж усіх кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів найбільш поширеними є:

- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту;
- організація та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Загалом способами порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів є спосіб дій злочинця, що виражається в певній системі операцій і прийомів під час учинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Цей спосіб дій не відображається в одній цілеспрямованій дії, а зазвичай характеризується комплексом дій і вчинків, які відображають передбачений кримінальним законодавством спосіб учинення кримінально караного діяння. Особливістю незаконного обігу наркотичних засобів є те, що окрема злочинна діяльність (наприклад,

незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) може бути і самостійною, і паралельною, пов'язаною єдиною підсистемою. Тобто бути і завершеним кримінальним правопорушенням, і бути частиною комплексу кримінальних правопорушень, або ж бути преюдиційними злочинами.

Виготовлення та вирощування. Залежно від виду наркотичних засобів існують й різні види та способи їх виготовлення. Можна виокремити такі групи: 1) виготовлення наркотиків у незаконний спосіб за допомогою витягування їх із препаратів медичної групи; 2) виготовлення наркотичних засобів із культур, які незаконно вирощено та з яких можуть виготовлятися заборонені наркотичні засоби (зокрема із сортів маку та коноплі); 3) виготовлення наркотиків у хімічний спосіб.

Під час виготовлення наркотичних засобів кустарним способом переважно застосовується:

- розтирання зеленої маси;
 - просіювання, пропарювання пилку коноплі;
 - підсмажування пилку коноплі або готової анаші на соняшниковій олії;
 - відварювання анаші чи маку на молоці;
 - заварювання листя коноплі чи маку;
 - просочування маковим соком тампонів марлі чи інших матеріалів;
 - виготовлення настоянки з макової соломи;
 - проведення хімічних реакцій для створення хімічної сполуки, яка має наркотичні властивості;
 - змішування різних хімічних та органічних сполук тощо.
- Слід зазначити, що вирощування охоплюватиме:
- активне застосування аграрних технологій для пророщення та дозрівання органічних культур (маку, коноплі, коки тощо). Такими аграрними технологіями можуть бути: внесення добрив, полив, застосування фітоламп, кондиціонерів тощо;
 - посів і збір органічних культур;
 - охорона місць вирощування.

Порушення встановлених правил виробництва – виготовлення з порушенням технологічних регламентів або вимог фармакопейних статей, яке може виявлятися у:

- обважуванні під час передачі до переробного цеху;

- неправильному оприбуткуванні сировини, що надходить для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин;

- неправильному списанні виготовлених наркотичних засобів, психотропних речовин на повторні аналізи або на бій готових ампул;

- недодаванні наркотичного засобу чи психотропної речовини до лікарського засобу під час його виготовлення, а також заниженні ваги готових наркотичних (психотропних) лікарських засобів;

- порушенні правил маркування наркотичних засобів, психотропних речовин (відсутність їх на етикетках, зовнішній та внутрішній упаковках наркотичного (психотропного) лікарського засобу, зокрема незазначення його назви, адреси виробника, реєстраційного номера та номера серії, способів застосування, доз діючої речовини в кожній одиниці та їх кількості в упаковці, терміну придатності, умов зберігання, запобіжних заходів).

Порушення встановлених правил придбання наркотичних засобів і психотропних речовин – діяння, що порушують порядок їх придбання та реєстрації, встановлений нормативними актами. Йдеться про такі дії:

- нереєстрація (неналежна реєстрація) наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, отриманих суб'єктом господарювання, у відповідних журналах обліку або спотворення інформації в електронних обліках;

- отримання наркотичних засобів, психотропних речовин без відповідних накладних та інших документів;

- придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів у кількості, що перевищує або зменшує фактуру, визначену в супровідних документах.

Про ***порушення встановлених правил зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин*** свідчить:

- зберігання таких засобів у кількостях, що перевищують або зменшують фактуру, зазначену в журналах обліку;

- нереєстрація у відповідних журналах обліку отриманих наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів;

- незбігання дати оприбуткування наркотичних засобів, психотропних речовин у Журналі обліку з датами їх отримання за накладними;

- зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин у заборонених для цього місцях (не в сейфах чи залізних ящиках, як передбачено у відповідних нормативно-правових актах, а в інших сховищах і приміщеннях);

- зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, які не зареєстровані відповідно до чинного законодавства або на які немає відповідних документів;

- порушення терміну зберігання неякісних наркотичних засобів, психотропних речовин або термін придатності яких минув.

Порушення відпуску наркотичних засобів, психотропних речовин може відбуватись у різних формах. Недавніми роками, шляхом додаткового нормативного регулювання, дещо зменшено діапазон таких способів учинення кримінального правопорушення. Зокрема, відпуск наркотичних (психотропних) лікарських засобів у аптеці здійснюється виключно на підставі електронного рецепта в ЕСОЗ. Така норма передбачена наказом МОЗ від 21.07.2023 № 1333 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 2005 року № 360». Однак можливими типовими способами вчинення кримінального правопорушення є:

- відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів особами, які не мають відповідного допуску до роботи з такими засобами та речовинами;

- відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин з аптечної мережі іншим особам;

- завищення у видаткових документах кількості наркотичних засобів, психотропних речовин під час видачі їх розподільним установам (обласним аптечним складам, аптекам);

- зазначення в текстах видаткових документів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що реалізовані за фіктивними рецептами.

Порушення встановлених правил обліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Такі дії спрямовані на порушення правил реєстрації результатів кількісного та якісного вимірювання обсягів цих засобів із метою контролю за їх обігом. Найбільш типовими способами їх вчинення є:

- nereєстрація (неналежна реєстрація) у відповідних журналах обліку факту придбання та відпуску наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- списання виготовлених наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які нібито стали непридатними й повинні бути знищені;
- фіктивне списання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із простроченим строком зберігання;
- списання наркотичних засобів, психотропних речовин на лікування онкологічно хворих та осіб, які померли (на «мертві душі»);
- списання наркотичних засобів, психотропних речовин як начебто виданих за рецептами або виданих хворим (які завершили лікування чи не отримували лікування);
- завищення у видаткових документах кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що видані структурним підрозділам;
- фіктивне повернення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів постачальникові або виробнику;
- фіктивний відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів іншим медичним закладам чи іншим установам, підприємствам чи організаціям.

Порушення встановлених правил знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також поживних залишків нарковмісних рослин може виявлятися у вчиненні таких протиправних діянь:

- завищення кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, що стали непридатними і підлягають у зв'язку з цим знищенню;
- знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також поживних залишків наркотиковмісних рослин, без ведення або з порушенням ведення відповідного обліку такої процедури;
- знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також поживних залишків наркотиковмісних рослин способом, який не передбачений ліцензійними умовами;
- списання ампул на бій, що фактично не відбувся;
- фіктивне списання наркотичних засобів і психотропних речовин із простроченим терміном зберігання.

Для ***незаконного публічного вживання наркотичних засобів*** типовими способами вчинення є вживання

їх відкритим (очевидним для інших осіб) способом. Це можуть бути ін'єкції наркотичної рідини, куріння гашишу, крепу, опію, вживання макової соломи тощо. В цьому разі не має значення, чи особа вживає наркотики публічно одна чи в складі групи осіб. Як і не має значення для факту вчення кримінального правопорушення те, чи група осіб вживає їх при інших особах чи за їх відсутності.

Порушення встановлених правил пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів – будь-які дії, пов'язані з пересилання суб'єктом господарювання вказаних засобів і речовин за допомогою поштових відправлень чи за допомогою інших суб'єктів господарювання, які надають послуги перевезення та доставки матеріальних об'єктів.

Збут наркотичних речовин. Типовими способами збуту на сучасному етапі є оптова або роздрібна реалізація речовин.

Оптова реалізація від однієї злочинної групи іншої чи окремим особам може бути поєднана з іншими кримінальними правопорушеннями, зокрема з контрабандою таких речовин.

Розрізна реалізація характеризується такими типовими елементами способів учинення:

- отримання грошових коштів на банківські рахунки або отримання електронних платіжних засобів (коштів на веб-гаманці, криптогаманці);
- приховання наркотичних засобів у «закладки»;
- прихована передача з метою продажу наркотичних засобів у місцях відпочинку (ресторани, клуби тощо).

Під час збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів «наркодилери» часто здійснюють реалізацію з використанням «закладок». «Закладку», або схованку, розміщують у визначеному для покупця місці. Такі місця локально обираються у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях або ж навпаки розміщуються у людних місцях, але з дуже обмеженим доступом до них. Найбільш типовими місцями для закладок є: закинуті будівлі, поштові ящики, батарея опалення у під'їздах, електричний або пожежний щиток, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах), покриття та їх елементи гаражів, під місцями для сидіння на зупинках громадського транспорту тощо.

Наркотичні засоби маскуються або упаковуються так, щоб не привертати до них уваги сторонніх і уникнути вилучення сторонніми особами, а вся координація дій і обмін інформацією між співучасниками, а також із замовником, здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків), таких як «Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Signal» тощо.

Про незаконний збут наркотичних засобів за допомогою мережі «Інтернет» можна дізнатися з фактів виявлення розміщеної реклами або пропозицій придбати наркотики на конкретному сайті мережі «Інтернет». У цьому випадку під розміщенням відомостей слід розуміти процес публікації електронної інформації за допомогою комп'ютерного пристрою (платформи), що має підключення до Інтернету, та передає таку інформацію у виді пакетів даних, створюваних та оброблюваних на основі стандартів протоколу IP. Розміщення даних зазвичай відбувається на власних або публічних інтернет-ресурсах: форуми, чати, блоги, дошки повідомлень тощо. Розміщені дані можуть бути і у виді тексту, і аудіо-, відео- або графічних об'єктів. Окреме місце з пропозицій продажу посідає так званий «darknet», вхід до якого можливий за допомогою браузера «TOR».

Переважно інформація про пропозицію збуту наркотиків розміщується в завуальованому виді, що є одночасно і типовим способом збуту наркотиків та способом приховування незаконної діяльності. Інформація про збут наркотиків може бути розміщена з використанням певних умовних термінів, наприклад, «конструктор Лего» – пристрій для виготовлення наркотиків, «сіль для ванн» – синтетичні наркотики; «легальні суміші», «легальні порошки», «рослинні препарати», «агрохімікати», «лабораторне обладнання та реактиви» тощо.

Загалом способи вчинення злочинів цієї категорії є доволі різноманітними й охоплюють окремі сукупності дій певного спрямування.

Незаконне виготовлення наркотиків може здійснюватися за місцем проживання, на дачі, у гаражі, на вулиці, у безлюдному місці тощо (кустарне виробництво). На ринку наркотиків з'являються й ті, що виготовляються в хімічних лабораторіях, і у легальних (офіційно існують на державних чи недержавних

підприємствах або в установах), і в нелегальних (на підприємствах, у приватному житлі, гаражах, сараях тощо).

Незаконне зберігання наркотиків може здійснюватися у житлі, підсобних приміщеннях, на підприємствах, в організаціях чи установах. Умови зберігання залежать від типу наркотичного засобу:

1) наркотики із сильним запахом зберігають у спеціальному щільно закритому посуді або в упаковці з поліетилену та інших матеріалів;

2) лікарські засоби та препарати – у темряві та прохолоді, для чого використовуються домашні холодильники, льохи тощо.

У багатьох випадках вживаються заходи конспірації: з ампул стирають написи, пакунки й пакети ховають, наприклад у комірках камер зберігання багажу на вокзалах.

Незаконне перевезення наркотиків може здійснюватися морським і залізничним транспортом, авто- й авіатранспортом. Для перевезення використовуються маскування наркотиків під продукти харчування чи корм для тварин або схованки (подвійне дно, іграшки, спеціально виготовлені контейнери тощо). Відомі випадки перевезення наркотиків на тілі та у порожнинах тіла людини, зокрема у шлунку (з упакованням наркотиків певним чином).

Незаконне пересилання наркотиків здійснюється в посылках, бандеролях і листах (поміщаються під марками на конвертах, просочують носові хустинки, папір, вату тощо). Відправники, як правило, свою зворотню адресу не вказують або вказують чужі адреси. Для безпосереднього відправлення «товару» часто залучаються сторонні особи.

Незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів може бути і безоплатним, і пов'язаним з оплатою. Способи отримання наркотиків можуть бути такими: скупка, збирання наркотико- та психотроповмісних культур, незаконна сівба й обробка зазначених культур, отримання як дарунка, обмін, викрадення на переробних (фармацевтичних) підприємствах, у медичних закладах, отримання у рахунок погашення боргу або у позичку, викрадення наркотичних лікарських препаратів у хворого або придбання останніх за підробленими рецептами тощо.

Незаконний збут наркотиків пов'язується зі способами їх отримання, які є вельми різноманітними, що зумовлено ризиком збувача та покупця бути затриманими правоохоронними органами, через що вони постійно вдосконалюються. Можна виокремити відкриті способи збуту (передання наркотику та грошей) і замасковані (під виглядом передання речей – газети, книжки, іграшки тощо). Нерідко використовуються «безконтактний» спосіб, під час якого і гроші за «товар», і сам наркотик закладаються в обумовлені місця.

Правопорушники зазвичай поміщають у закладки таку кількість наркотичної речовини, яка є недостатньою для притягнення до кримінальної відповідальності, маскуючи такі закладки, у випадку затримання чи виявлення нового власнику з ними, під вживання без мети збуту.

Типовий спосіб приховання. Крім зазначених нами способів приховування кримінальних правопорушень, які мають безпосередній зв'язок із етапом готування (розглянутим нами вище), типовими і такими, що найчастіше трапляються у слідчій практиці є:

- знищення або викидання знарядь кримінального правопорушення (обладнання, засобів для вживання наркотичних речовин);

- знищення наркотичних речовин і в натуральному вигляді, і їх пакування;

- знищення результатів виробництва – залишків наркотичних речовин, використаного обладнання тощо;

- прання, миття, чищення посуду й інших предметів побуту, засобів і знарядь, які використовувались у виробництві, виготовленні, розфасуванні, упакуванні наркотичних речовин;

- переказування грошових коштів із банківських рахунків через мережу інших банківських рахунків і переведення їх в готівку;

- маскування грошових надходжень під зайняття підприємницькою діяльністю;

- обмін криптогрошей на реальні готівкові кошти, або придбання матеріальних благ (нерухомості, транспортних засобів, цінних паперів тощо);

- знищення журналів обліку наркотичних речовин, медичних препаратів та іншої документації у сфері встановленого обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів;

– продаж і знищення комп'ютерної техніки, яка використовувалася для готування кримінальних правопорушень у вказаній сфері.

Для приховання цієї категорії кримінальних правопорушень характерне використання програм миттєвої передачі повідомлень (месенджерів) із шифруванням даних, безконтактним збутом, використанням інтернет-гаманців та можливості конвертувати прибутки в криптовалюту.

Характерною особливістю збуту наркотиків за допомогою мережі «Інтернет» є їх міжрегіональний характер: особа, яка замовляє наркотики, може перебувати в одному районі (міста чи регіону), особа, яка робить закладку або відправлення наркотиків – у другому районі (міста чи регіону), а процес легалізації отриманих від незаконного обігу наркотиків коштів – у іншому.

Найпоширенішими місцями приховування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є і житлові, і нежитлові приміщення, предмети меблів, побутові предмети, одяг тощо. Важливо зауважити на зберігання наркотиків у автотранспорті. Зазвичай їх розташовують під сидінням, під запасними колесами, у багажнику, в декоративних подушках тощо, або створюють спеціальні потайні місця для їх приховування (подвійні стінки у паливних баках, за обшивкою салону).

Способи приховування напряму залежать від виду кримінального правопорушення та способу його вчинення і завжди спрямовані на знищення чи маскування будь-яких слідів, які вказують на факт учинення кримінального правопорушення, осіб причетних до його вчинення, ідентифікації місця чи часу вчинення кримінального правопорушення.

Їх поділяють на три групи:

1) дії, спрямовані на приховання, виконувані на стадії підготовки до вчинення злочину (наприклад, розроблення плану придбання «товару»);

2) дії, спрямовані на приховання, що виконуються і в момент учинення злочину (придбання або збут через посередників);

3) дії, спрямовані на приховання, що виконуються після вчинення злочину (знищення слідів злочину).

2.2. Типові час, місце, знаряддя і засоби, особа злочинця

Типова особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Зважаючи на наявність різних складів кримінального правопорушення, а відповідно і численність способів їх учинення, за законодавством України про кримінальну відповідальність, мовити про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, надто складно у загальнотеоретичному аспекті. З огляду на це, доцільно розглядати не соціально-демографічні й інші показники однієї категорії суб'єктів, а класифікацію типових осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для окремих підвидів кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотиків.

Узагальнення слідчої практики доводить, що злочини цієї категорії вчиняють зазвичай особи чоловічої статі віком 18–30 років, але тенденції свідчать про значне зниження віку правопорушників.

Такі особи мають неповну середню або середню освіту. Переважна більшість із них не має постійного місця роботи, меншість – працюють, студенти коледжів чи училищ, із-поміж них є і пенсіонери.

Для них є характерною відсутність сімейних зв'язків. Серед них можна виділити:

- 1) осіб, що виготовляють наркосировину або наркотики;
- 2) осіб, які вживають наркотики систематично (наркомани);
- 3) викрадачів наркотиків (осіб, які мають доступ до них через службове становище);
- 4) осіб, які займаються оптовою скупкою та збутом наркотиків (наркобізнесом);
- 5) осіб, які епізодично вживають наркотики, зазвичай неповнолітні або особи молодого віку;
- 6) осіб, що не є наркоманами й не займаються наркобізнесом, але через певні обставини одноразово скоїли злочин, пов'язаний із незаконним обігом наркотиків;
- 7) службових осіб органів державної влади та самоврядування, які виконують функцію «прикриття» злочинів.

Слід зважати на те, що зазвичай спосіб й обстановка вчинення кримінального правопорушення у сфері обігу

наркотичних речовин перебувають у прямій залежності від властивостей особи злочинця. Що тісніше злочинець пов'язаний із предметом злочинного посягання, то його дії з учинення і приховання слідів є більш витонченими та досконалими. Тому можна стверджувати, що властивості особи злочинця впливають на обставини вчинюваного злочину.

До категорії осіб, які беруть участь у вчиненні цього виду злочинів, відносять виробників наркотичної сировини і наркотичних засобів. Це можуть бути особи незалежно від географічного мешкання (місцеві чи сільські жителі), які вирощують наркотичні культури та знаються на хімії, біології та фармації. Серед виробників чільне місце посідають студенти медичних вишів, працівники наукових лабораторій, фармацевти аптек тощо – всі ті, у кого є доступ до хімічних речовин, з яких можна виготовляти наркотичні засоби у власних незаконних цілях і які володіють спеціальними знаннями, зокрема з хімії.

Перевізниками наркотиків найчастіше є особи – посередники між виробниками наркотиків та особами, що їх розповсюджують, безпосередньо збувальники та споживачі. Характерним для таких осіб є належність їх до певної професії: водії, працівники повітряного та залізничного транспорту, кур'єри тощо. Але доволі часто роль перевізників виконують близькі родичі, сусіди й попутники. Непоодинокими є випадки, коли цю роль виконують провідники поїздів, які не знають, що саме їм доводиться перевозити, хто саме є першочерговим власником (джерелом розповсюдження) наркотиків, і навіть випадкові люди, які стали знаряддям передачі посилки адресату (так звані «верблюди»), та інші.

Сфера незаконного обігу наркотиків презентована не лише одиночками, що самостійно їх виготовляють, придбавають, уживають і збувають, а і злочинними організованими угрупованнями. Головними їх рисами є «професіоналізм» та організованість, консолідованість злочинного середовища з виокремленням виконавчих, посередницьких і керівних (елітарних) ланок, розподіл сфер і зон впливу між окремими злочинними групами. Такі злочини здебільшого мають ознаку – груповий склад учинення, що характеризується ієрархічною організованістю. Однією з ознак вчинення такого злочину є цілковита таємність (конспірація).

Не слід забувати і про таку категорію правопорушників, як споживачі наркотичних речовин. Споживачі наркотиків – це фізичні особи, які систематично або інколи споживають наркотичні засоби. Це або тяжкохворі люди (наркомани), головним симптомом захворювання яких є компульсивний потяг до вживання наркотиків, або особи, які заради розваги чи отримання «задоволення від життя» вживають наркотичні засоби. В першому випадку такі особи найчастіше раніше були засуджені, у них проявляється деградація особистості, вони систематично або епізодично вживають наркотики, водночас можуть мати різний вік – це неповнолітні або повнолітні люди молодого віку. Але не слід плутати таких осіб з особами, яким за медичними показниками призначено вживання медичного канабісу. Медичний канабіс призначатимуть у випадках, коли інші ліки не дають очікуваного терапевтичного ефекту або спричиняють побічні реакції, які пацієнт погано переносить.

Визначаючи характеристику осіб, причетних до порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та ознаки їх злочинної поведінки, слід зауважити, що вчиняти вказані злочини може лише спеціальний суб'єкт – особи, яким такі засоби довірено в межах виконання ними службових обов'язків за наказом відповідного підприємства, організації, установи або видано під звіт у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи доручено їх охороняти. До цієї категорії також належать ті, хто у зв'язку зі службовими обов'язками виконує технічну роботу із захисту їх від знищення, псування, втрати, а також від неправомірних дій інших осіб.

До осіб, яким наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори довіряють у зв'язку з їхнім службовим становищем, належать:

- на фармацевтичних виробничих підприємствах – завідувачі, директори (заступники та особи, які виконують їх обов'язки) або особи, на яких наказом покладено відповідальність щодо збереження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, завідувачі відділами (цехами), а також матеріально відповідальні особи, які забезпечують прийом сировини, готової продукції, їх збереження та видачу;

– на аптечних складах (базах) – завідувачі складами, матеріально відповідальні особи, що приймають, зберігають і відпускають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, рецептарі-контролери, фармацевти, які здійснюють технологічний нагляд у процесі збереження таких засобів на складі (базі);

– у лікувально-профілактичних установах – головні лікарі, заступники головного лікаря з лікувальної роботи (так звані начмеди), завідувачі відділеннями (кабінетами), лікарі, старші (головні) медичні сестри, чергові лікарі й медсестри, завідувачі медичними пунктами;

– в аптеках – керівники аптек або особи, які здійснюють прийом і видачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, рецептарі-контролери, чергові фармацевти й провізори;

– у контрольно-аналітичних лабораторіях – завідувачі лабораторіями або особи, на яких наказом покладено обов'язки прийняття, збереження та відпуску прекурсорів, хіміки-аналітики;

– у науково-дослідних інститутах, лабораторіях та навчальних закладах – особи, наділені організаційно-розпорядчими функціями (завідувачі кафедрами, лабораторіями), викладачі, що відповідають за використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів для проведення практичних занять зі здобувачами вищої освіти, наукові керівники науково-дослідних інститутів, які отримують такі засоби для проведення дослідів, експериментів;

– у ветеринарних лікарнях, ветеринарних аптеках, на зооветеринарних складах – завідувачі цими закладами або особи, що відповідають за прийняття, зберігання та відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, ветлікарі, рецептарі-контролери, хіміки-аналітики, чергові фармацевти й провізори;

– у сільськогосподарських підприємствах, що здійснюють культивування наркотиковмісних рослин, – керівники підприємств, особи, які відповідають за прийняття, зберігання та знищення пожнивних залишків наркотиковмісних рослин.

Місце, час та обстановка вчинення злочинів залежать від їх способів.

Указані елементи криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень необхідно розглядати з прив'язкою до конкретного складу кримінального правопорушення та способу його вчинення. Спираючись на зазначені нами типові способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, можна виокремити такі найтипівіші обставини часу та місця:

- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може вчинятись в будь-який час доби, а от місце стало і чітко визначене – пункти пропуску митного контролю або переміщення через кордон України поза митним контролем;

- незаконне виробництво, виготовлення з метою чи без мети збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів теж може вчинятись у будь-який час доби, а місцем учинення є орендовані квартири, гаражі, майстерні, підсобні приміщення, обладнані в лабораторії;

- зберігання з метою чи без мети збуту наркотичних засобів учиняється цілодобово, допоки наркотичні речовини зберігаються при особі або у схованках чи місцях переховування. Як ми зазначали, місцями зберігання можуть бути: одяг людини; особисті речі; приміщення (житлові чи нежитлові); предмети загального вжитку, що перероблені для прихованого зберігання; транспортні засоби тощо;

- перевезення чи пересилання наркотичних засобів учиняється в будь-який час доби, а місцем учинення таких кримінальних правопорушень будуть транспортні засоби (автомобілі, залізничний транспорт, рідше авіатransпорт). Перевезення можливе у спеціальних схованках, багажі, замасковане під бандеролі чи посилки. Окремо слід зазначити, що в слідчій практиці траплялися випадки перевезення (доставлення) наркотичних речовин (зокрема за кордон) за допомогою безпілотних авіаційних систем. Практика ж доставки наркотичних речовин до адресата за допомогою БПЛА на сьогодні не застосовується у зв'язку із діючими заборонами польотів на території України на час дії правового режиму воєнного стану;

- організація та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів,

психотропних речовин або їх аналогів, за часом може вчинятись в будь-який період доби. Місця в цьому випадку є прихованими або замаскованими. Це орендовані житлові приміщення, салони краси, барбершопи тощо.

Зокрема для збуту наркотиків злочинці використовують стандартні місця розваг, зосередження шкільної, студентської і так званої альтернативної молоді (дискотеки, прилегли до них райони, нічні клуби, кав'ярні, більйардні, бари, клуби тощо). Також наркотики збуваються біля аптек, кінотеатрів, кафе, у дворах приватних домоволодінь, на ринках, у парках, на вокзалах, у кублах розпусти та вживання наркотиків, у медичних закладах, на квартирах наркоманів, у місцях позбавлення волі та ін.

Новим місцем збуту наркотичних речовин недавніми роками слід виокремити місця розташування особового складу Збройних Сил України (полігони, місця тимчасової дислокації в суміжних до районів ведення бойових дій). Зловмисники, користуючись наявністю у військовослужбовців грошових коштів, а також станом втоми від війни, намагаються захопити такий «ринок» збуту. Значна частина цих дистриб'юторів керується кураторами з території ворога.

Закладки розставляють у великих містах, рідше у районних центрах. Це пов'язано з необхідністю маскування особи, яка розставляє закладки, маскуючись під звичайного перехожого.

Щодо місця вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 316 КК України, то воно є ключовим у криміналістичній характеристиці, оскільки пов'язане саме з незаконним публічним, відкритим вживанням наркотичних засобів.

Важливим є те, що вживання наркотичних засобів здійснюється в таких місцях, як школи, училища, технікуми, коледжі, заклади вищої освіти, стадіони, кінотеатри, театри, дискотеки й інші подібні заклади. Під іншими місцями масового перебування громадян маються на увазі вокзали, пляжі, парки, дитячі майданчики, підземні переходи, вулиці, площі тощо.

Час учинення кримінального правопорушення також розглядають у криміналістиці з позиції пори року. Так, пора року (сезонність) пов'язується з періодом визрівання наркотико-

вмісних рослин, надходженням наркотиків на наркоринок тощо, а пора доби – насамперед із часом роботи місць розваг (вечірня та нічна пора).

Загалом на обстановку вчинення злочинів і, відповідно, їх виявлення й розслідування впливають об'єктивні та суб'єктивні умови. До перших належать географічне положення України, сприятливі кліматичні умови, політична обстановка у ближніх країнах, стан боротьби у них із наркобізнесом, збільшення кількості наркоманів, наявність фармацевтичних підприємств та лікувальних установ, наявність легальних посівів наркотичних культур, наявність хворих, що вживають за призначенням лікаря наркотичні медпрепарати, розвиток туризму тощо.

До суб'єктивних – утримання кубел наркоманів, конспірація (вхід до квартири збувальника є доступним лише для певного кола осіб за встановленим сигналом), певна система сигналів між наркоманами, своєрідний жаргон тощо.

2.3. Типова слідова картина

У разі незаконного виготовлення та зберігання наркотичних засобів і схилення до їх уживання місцем локалізації слідів злочину найчастіше бувають приміщення: квартира, кімната у комунальній квартирі, кухня, коридор, сарай, гараж, лазня, погріб, горище й інші підсобні приміщення. У них можуть міститися такі види слідів злочину – джерел доказів:

1) речовини, які є предметом злочину: а) фармацевтичні препарати в ампулах, таблетках, порошках, настоянках у фабричних упаковках або без них; б) наркотичні засоби кустарного виготовлення або напівфабрикати, а також хімічні реактиви;

2) предмети, які використовувалися для виготовлення наркотичних засобів: а) м'ясорубки, кавомолки, ножі; б) посуд зі слідами-нашаруваннями, мікрочастинками наркотиковмісних і психотроповмісних рослин, лікарських препаратів та прекурсорів; в) сита зі слідами рослинного пилку або частин цих рослин; г) важкі предмети, які використовувалися як прес; г) ковдри, поліетиленові плівки, над якими могли б просіювати конопляну полону; д) бинти, марля й інші тканини

з плямами жовтого чи бурого кольорів; е) ваги; є) лабораторне обладнання;

3) пристосування для вживання наркотиків і психотропних речовин (пристосування для набивання гільз тютюном, шприци, кальяни, «бульбулятори» тощо);

4) відходи виготовлення наркотичних засобів або їх уживання (головки маку, лушпиння від них, соломка від конопель чи ефедри, залишки в трубках, попіл, недопалки, порожні ампули, упаковки від наркотичних лікарських засобів і препаратів тощо);

5) спеціалізована література з галузі хімії, фізики чи фармації або чорнові записи аналогічного спрямування (схеми, хімічні формули тощо);

6) цінні речі й гроші, які слугують платою за наркотичні засоби або за відвідування місць для незаконного їх уживання;

7) поштово-телеграфна кореспонденція, записні й телефонні книжки та інші документи.

Типові сліди незаконного обігу наркотичних речовин можна поділити на кілька груп:

1) сліди виготовлення, вирощування, наркотичних засобів;

2) сліди зберігання, перевезення, збуту і придбання наркотиків;

3) сліди порушення правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів;

4) сліди вживання наркотиків;

5) сліди впливу наркотичних засобів на організм людини тощо.

Загалом типовими слідами є: матеріальні та ідеальні. Матеріальні сліди вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів можна згрупувати в такі основні комплекси:

– сліди на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення: сліди наркотичного засобу або сировини, з якої його виготовляють; сліди вживання наркотичного засобу (сліди ін'єкцій, наркотичний засіб, прихований в одязі, білизні; ознаки наркотичного сп'яніння в особи чи абстинентного синдрому тощо);

- сліди на місці кримінального правопорушення: сліди виготовлення наркотичних засобів (хімічні речовини, розчинники, рослинна сировина для виготовлення наркотичних засобів, посуд із залишками наркотичної речовини, розфасовані пакети (наповнені шприци) наркотичної речовини для збуту, марлі та бинти, просякнуті наркотичною речовиною, електронні ваги; пристрої для нагрівання, проведення хімічних реакцій тощо);

- сліди збуту: наркотичний засіб, який став предметом збуту; грошові кошти; відомості про трансакції з грошовими коштами (чеки, квитанції, виписки з банківських рахунків тощо);

- сліди вживання: використані шприци, відбитки пальців рук;

- сліди перевезення (зберігання) наркотичних речовин у транспортному засобі, приміщенні – залишки наркотичних речовин; залишки кави чи інших побутових речовин із сильним запахом у місцях, в яких зазвичай їх не повинно бути (днище кузова транспортного засобу, місце зберігання запасного колеса).

Ідеальними слідами будуть відомості, які збереглись у свідомості будь-яких осіб, котрим відомо про обставини готування, вчинення чи приховування кримінального правопорушення.

Окрім матеріальних слідів потрібно виявляти та вилучати під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень так звані «віртуальні» або «цифрові» чи «комп'ютерні») сліди.

Зокрема, слід зауважити, що під час придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів покупцем може здійснюватись оплата одним із зазначених способів, що залишає сліди вчинення кримінального правопорушення:

- а) поповнення рахунку вказаного збувальником телефонного номеру;

- б) повідомлення секретного коду ваучера поповнення рахунку шляхом SMS-повідомлення;

- в) здійснення банківського переказу на вказаний збувальником банківський рахунок;

- г) переказ коштів із банківського рахунку покупця на вказаний збувальником банківський рахунок або номер

телефону з використанням банківської картки, у тому числі, віртуальної;

г) сплата електронними платіжними засобами (наприклад, «QIWI», «PayPaL», «SWIFT»), зокрема, такими, статус яких не визначено (наприклад, «Bitcoin», «Ethereum» тощо).

Ознаками наявності у підозрюваного мети збуту наркотичних засобів може бути встановлення таких обставин: 1) виявлення великої кількості наркотичного засобу; 2) виявлення наркотику, розфасованого на окремі «дози»; 3) відсутність звички у допитуваного до вживання наркотиків; 4) виявлення не лише наркотичних засобів, а і великих сум грошей; 5) наявність у затриманого попередньої судимості за збут наркотиків; 6) виявлення у процесі розслідування (первинної перевірки) зв'язку затриманого з наркоманами.

У разі незаконного посіву або вирощування заборонених до культивування культур сліди-джерела доказів зазвичай можна знайти на ділянках відкритої місцевості – у полі, городі, парнику, ділянці посіву серед сільськогосподарських культур, на занедбаних берегах ярів, річок, каналів і на порожніх землях (пустирях). Слідами є:

1) культивовані наркотиковмісні рослини, їх стебла, листя, суцвіття, пилок;

2) ознаки догляду за посівами наркотиковмісних рослин (зорана земля, прополений посів, надрізані головки маку);

3) наявність сторонніх рослин, які маскують наркотиковмісні культури (наприклад, посів конопель серед кукурудзи);

4) стан виявлених наркотиковмісних культур на момент огляду (стадія дозрівання, прибрані, частково прибрані, давність посіву, стан ґрунту, кількість кущів, приблизний розмір урожаю тощо);

5) сліди ніг людини, тварин і транспортних засобів;

6) залишені злочинцем предмети (сірникові коробки, недопалки, шматки газет, залишки продуктів, ганчірки та ін.);

7) ознаки зберігання наркотичного засобу (на території посівів або поблизу них, особливо вздовж під'їзних доріг чи стежок).

У разі незаконного переміщення наркотичних засобів сліди злочину локалізуються:

1) місця їх переховування в автомобілі (подвійне дно, в салоні, у паливному баку, на шасі, у кузові, з використанням

декоративної панелі, в колесі, у тому числі й запасному, та в інших місцях), поїздах, аеро- та морському транспорті (з використанням їх конструктивних особливостей);

2) в особистих речах злочинця та місцях, що використовуються для фізичного способу приховання «товару».

Злочинці, що перевозять наркотики у ковтальний спосіб, протягом тривалого часу не їдять, не користуються туалетом і перебувають у стані прострації. У випадку розгерметизації упаковки з наркотиком пасажир неприродно бліде або червоніє, у нього з'являється сонний, «скляний» погляд.

У разі пересилання поштою наркотичних засобів сліди треба шукати у приміщеннях відділень зв'язку у виді: 1) документації на відправлення чи одержання посилок, бандеролей, листів або телеграм; 2) засобів нестандартної упаковки посилок і бандеролей; 3) характерних слідів пакувальних матеріалів (плями, патьоки, запах). За місцем проживання відправника й одержувача можна знайти матеріали листування, пакувальні матеріали, наркотичні засоби тощо.

Окрім того, на об'єктах транспортування нерідко залишаються сліди пальців рук, нашарування речовин, різні мікрооб'єкти, а також безпосередньо отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби (на згинах і в куточках пакетів), які можуть надати інформацію про особу злочинця та інші відомості, що мають значення для розкриття й розслідування злочину.

Матеріальні сліди стосовно порушення встановлених правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів – це насамперед дані, відображені в різних документах, за якими можна робити висновки про злочинну діяльність певних осіб (розбіжності в документації про прихід і витрату наркотичних засобів; невідповідність відпущених і прийнятих порожніх ампул з-під наркотиків; наявність підчищень у рецептах, слідів травлення в різних облікових документах), а також різні зміни обстановки, викликані злочином: надлишки, нестача, недовкладення, відсутність пломб, невідповідність ампул стандарту, затемнені місця на ампулах та ін.

Багаточисельність слідів, що відображають властивості особи злочинця, створює широкі можливості для її встановлення. Найбільшу цінність мають ті сліди, які дають змогу ідентифікувати особу, що вчинила злочин.

Питання для самоконтролю

1. Що є об'єктом кримінального правопорушення в сфері обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а що предметом?
2. Від яких обставин залежать типові способи готування до вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів?
3. Які типові дії вчиняються під час підготовки до контрабанди наркотичних речовин?
4. Назвіть типові способи розрахунків, які використовують правопорушники при збуті наркотичних речовин.
5. Наведіть особливості визначення місця вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних речовин, шляхом використання інтернет-ресурсів.
6. Наведіть сліди, які можуть вказати на особу, що вчинила виготовлення наркотичних речовин?
7. Які нетипові речовини можна виявити в транспортних засобах, що використовувалися для перевезення наркотичних речовин?
8. Які нові місця масового збуту наркотичних речовин виявляються в Україні у зв'язку зі збройною агресією росії?
9. Між якими криміналістичними ознаками є пряма залежність щодо готування, приховування та вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних речовин?
10. Яких «спеціальних» суб'єктів учинення кримінальних правопорушень ви можете назвати?

Розділ 3

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ
АБО ПРЕКУРСОРІВ**

**3.1. Особливості відкриття
кримінального провадження
та обставини, які підлягають установленню**

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, дізнавач, слідчий або прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування.

Суттєвою особливістю розслідування кримінальних проваджень цієї категорії кримінальних правопорушень є те, що їх розслідування буде результативним лише при виявленні незаконного обігу відповідних речовин, слідів, засобів їх використання та виробництва, які є предметом злочинів, передбачених ст.ст. 305–322 Розділу XIII КК України. Встановлення факту, чи є певна речовина наркотичним засобом, психотропною речовиною чи прекурсором можливе лише після проведення експрес-аналізу до внесення відомостей до ЄРДР або залучення експерта й отримання його висновку під час розслідування кримінального провадження.

Виходячи з положень ст. 214 КПК, перевірка достовірності заяв і повідомлень за часом є дуже обмеженою. Під час перевірки фактично можна лише провести огляд місця події й опитування, після чого необхідно прийняти рішення щодо внесення відповідних відомостей до ЄРДР та реєстрацію

кримінального провадження. Отже, зважаючи на предмет доказування у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 305–322 Розділу XIII Кримінального кодексу України, зазначений період наданий не так для перевірки отриманих відомостей, як для їх внесення до ЄРДР. Тому дослідження вилучених речовин, предметів чи аналіз документів, необхідно здійснювати в процесі досудового розслідування шляхом проведення слідчих дій.

3.2. Типові слідчі ситуації на початковому та подальших етапах розслідування, типові версії і тактичні завдання

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, різноманітні за своїм характером, а отже, коло типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування, необхідно визначати для кожного конкретного правопорушення окремо. Шляхами вирішення всіх слідчих ситуацій слід назвати слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи.

Можна виокремити дві загальні слідчі ситуації:

1. Особа затримана з речовими доказами за підозрою у вчиненні одного із кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків і зізнається у вчиненому правопорушенні.

2. Є очевидні ознаки кримінального правопорушення, але особа, яка підозрюється, не встановлена.

Перша слідча ситуація є найпростішою, тому що слідчий володіє хоча і не повними, але достатніми відомостями про вчинене правопорушення, тобто є власне подія, відома особа причетна до її вчинення та вона зізналася у вчиненні протиправних дій. У цьому випадку слідчому необхідно зібрати та відповідно процесуально дослідити зібрані докази, що висвітлюють подію та підозрюваного.

Зокрема, необхідно дослідити всі обставини кримінального правопорушення, а якщо він учинений групою осіб – встановити всіх співучасників і ступінь вини кожного.

Враховуючи типові підстави для внесення відомостей до ЄРДР щодо указаної категорії кримінальних правопорушень, можна вирізнити відповідно типові слідчі ситуації. Отже, такими можуть бути наступні:

- до органу досудового розслідування або прокурора, за результатами проведених оперативно-розшукових заходів, від оперативного підрозділу надходить повідомлення про виявлення ознак кримінального правопорушення, передбаченого Розділом XIII Кримінального кодексу України [2], проте оперативно-розшукові заходи ще тривають. Передчасне припинення оперативно-розшукових заходів може негативно вплинути на результати кримінального провадження (ст. 7 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»). У такій ситуації оперативно-розшукові заходи доводяться до логічного завершення. Оперативно-розшукові заходи мають охоплювати такі тактичні операції, як контрольована поставка та контрольована і оперативна закупка товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь, тобто мають проводитись операції з контрольованого вчинення відповідних діянь, проводитись інші оперативно-технічні заходи (ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Зокрема, відповідно до певної ситуації, обставин учинення кримінального правопорушення дозволяється у встановленому порядку, та доцільно проводити негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Такі ж заходи передбачені ст.ст. 4 і 5 ЗУ «Про заходи проти дії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними») [4]. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок та інших оперативно-розшукових заходів здійснюється згідно з положеннями ст. 271 «Контроль за вчиненням

злочину» Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України, зокрема «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», наказ від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Метод та форма контрольованої поставки може використовуватися також із метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому в рамках міжнародного співробітництва, за домовленістю із відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України. Тобто можна допустити під контролем і оперативним наглядом відповідних органів та їх підрозділів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Контрольована поставка як захід протидії незаконному обігу наркотиків уперше був застосований у 70-х роках ХХ ст. співробітниками Інтерполу. Тоді контрольована поставка розроблялася та застосовувалася як операція. Надалі вона була включена до переліку ефективних методів діяльності правоохоронних органів багатьох країн.

Відповідно до п. г ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 16 березня 1989 р. (дата підписання Україною, ратифікована 25.04.1991 р.), контрольована поставка означає метод, за якого допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох країн незаконних або таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів, психотропних речовин, або речовин, що їх замінюють, з відома і під наглядом їх компетентними органами з метою виявлення осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції.

Контрольована поставка може використовуватися також щодо незаконного перевезення та пересилання наркотичних

засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються в межах території України, згідно з ст. 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».

Відповідно до мети проведення контрольованої поставки, закріпленому в законодавстві та встановленому напрямку ефективного проведення контрольованої поставки можна виділити низку завдань, які можна вирішити під час запобігання, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин:

- виявлення місць незаконного виготовлення та придбання таких наркотичних засобів і психотропних речовин, речей та предметів;

- виявлення організаторів та замовників збуту;

- виявлення корумпованих осіб у правоохоронних органах, які сприяють незаконному перевезенню, зберіганню та збуту;

- виявлення та перекриття каналів незаконного обігу;

- фіксація та отримання оперативної та доказової інформації злочинної діяльності всіх учасників організованих злочинних груп, незважаючи на їх ролі.

Контрольована й оперативна закупка є методом оперативно-розшукової діяльності та окремою формою негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких спрямоване на одержання доказів злочинної діяльності в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і полягає у викритті фактів збуту таких речовин.

Контрольована й оперативна закупка полягає в імітації придбання, отримання, зокрема безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який не перебуває у вільному обігу, з метою викриття та документування факту вчинення злочину й особи, яка його вчинила (п.п. 1.12.2, 1.12.3 «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»). Після цього отримана у такий спосіб інформація, в якій зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, направляються до відповідного органу досудового розслідування та вноситься до Єдиного

реєстру досудових розслідувань та починається проведення процесуальних дій.

Якщо ж орган досудового розслідування отримав відомості про ознаки вчинення кримінального правопорушення (заяву, повідомлення, стало відомо з засобів масової інформації, стало відомо при розслідуванні іншого кримінального провадження тощо), то відповідно не проводилося затримання особи, а отже і немає предмета злочину. В цій ситуації відповідні відомості необхідно внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Залежно від відомих обставин у кримінальному провадженні, особі, яка проводить розслідування, доцільно почати з визначення уповноваженого органу та оперативного підрозділу, з якими необхідно буде взаємодіяти під час проведення слідчих дій. Перелік таких підрозділів визначений ст. 41 КПК України.

Далі необхідно підготувати та скерувати до такого оперативного підрозділу доручення для встановлення особливостей, установчих даних особи чи групи осіб, які становлять інтерес у досудовому розслідуванні, зокрема кількість абонентських номерів, які використовуються. Важливим є точне встановлення адреси реєстрації та проживання, номеру телефону та інших ідентифікаційних ознак, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

У разі, якщо розслідування ведеться щодо групи осіб, організованої групи, злочинної організації, оперативним працівникам, окрім вказаного, необхідно визначити способи зв'язку, якими користуються співільники, лінії передавання та способи отримання інформації. Необхідно враховувати, що особа може бути не єдиним користувачем електронної комунікаційної мережі (абонентського номеру). При колективному користуванні здійснюється зняття інформації вибірково, лише відносно осіб, що становлять інтерес.

Очевидно, що недостатнє попереднє вивчення суб'єкта, щодо якого здійснюється негласна слідча (р) дія, може призвести до негативного результату в розслідуванні.

Визначаючи оперативний підрозділ та даючи його співробітникам доручення слідчому необхідно врахувати, що зняття

інформації з електронних комунікаційних мереж та інші види негласних слідчих дій покладається на уповноважені оперативні підрозділи (ч. 4 ст. 263 КПК України) із обов'язковим залученням ресурсів та працівників відповідних підприємств (установ), що надають послуги зв'язку, які з метою вирішення завдань кримінального провадження, зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є необхідним, оскільки це один із найефективніших способів отримання відомостей, якими обмінюються особи, що мають причетність до вчинення кримінального правопорушення (ст. 263 КПК України). Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж – складна за змістом, довгострокова за часом, численна за кількістю учасників (слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу, технічний виконавець) негласна слідча (розшукова) дія, що складається з сукупності пошуково-пізнавальних, технічних і посвідчувальних прийомів, в якій можна виділити процесуальний, організаційний, тактичний і технічний аспекти.

Основними процесуальними умовами вказаної негласної слідчої (розшукової) дії є її проведення:

- під час розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів;
- за дозволом слідчого судді апеляційного суду;
- уповноваженими підрозділами поліції та органів безпеки;
- за дорученням слідчого, погодженого з прокурором (ст.ст. 40, 41, 246, 252, 263 КПК України).

Технічна складова охоплює зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, яке поділяється на:

- 1) контроль за телефонними розмовами, що полягає у негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на електронних комунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS,

факсимільного та модемного зв'язку тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

2) зняття інформації з каналів електронних комунікаційних мереж, що полягає у негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, зокрема встановлених на електронних комунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються мережею «Інтернет», іншими мережами передачі даних, що контролюються.

Окрім зняття інформації з електронних комунікаційних мереж необхідно отримати дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, таких як:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), яка дозволяє негласно, без відома особи, щодо якої вона проводиться, фіксувати та обробляти із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю, місцем перебування та інше. Зокрема така НС(Р)Д актуальна під час здійснення контролюваної закупки та поставки, тобто під час проведення закупки заборонених в обігу речовин;

- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), яка дозволяє заборонити установам зв'язку, поштовим сервісам, фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без погодження зі слідчим, прокурором;

- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), яка дозволяє негласно відкрити й оглянути затриману кореспонденцію, на яку накладено арешт, зокрема заборонені в обігу речовини вилучити, отримати зразки речовин для експертного дослідження, нанести на виявлені речі та предмети спеціальні позначки, обладнати їх технічними засобами контролю для відстеження трансферу речей і предметів поставки, замінити речі і речовини, що можуть становити загрозу для оточуючих, чи такі, що заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) дозволяє отримати необхідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі, яку використовують злочинці чи злочинна організація;

– обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) дозволяє таємно проникнути слідчому чи уповноваженій особі без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів, у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження. Тобто дозволяє проникнути в приміщення, де здійснюється виробництво, переробка тощо заборонених в обігу речовин і провести там негласні слідчі (р) дії;

– спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) дає змогу візуально спостерігати за особою слідчому чи уповноваженій особі для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження. Така НС(Р)Д дозволяє встановити коло спілкування особи, місця, де особа набуває або збуває заборонені речовини, спосіб набування та збуту;

– аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) дозволяє застосовувати технічне обладнання у публічно доступних місцях із метою фіксації відомостей, які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб (розмови, поведінка осіб, будь-які події). Така НС(Р)Д дає змогу встановити коло спілкування осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, місця, де відбувається придбання або збут заборонених речовин, спосіб придбання та збуту;

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), дозволяє слідчому чи уповноваженій особі, без відома власника чи володільця, отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях, щоб дослідити їх під час проведення експертного дослідження до прийняття рішення про затримання особи чи групи осіб, проведення обшуків, інших слідчих дій тощо;

– спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) дає змогу візуально спостерігати за певною річчю або певним місцем слідчому або уповноваженій особі для фіксації подій у певному місці задля встановлення відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину чи застосування з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження. Така НС(Р)Д дає змогу спостерігати за певним місцем або річчю з метою встановлення осіб, які залишають там заборонені речовини з метою збуту, тобто роблять так звані «закладки»;

Важливим також є проведення такого виду негласних слідчих (р) дій, як контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), який охоплює:

– контрольовану поставку, що полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її території) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України;

– контрольовану закупку, що полягає в імітації придбання або отримання, зокрема безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину, та особи, яка його вчинила;

– оперативної закупку, що полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, із метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила;

– спеціального слідчого експерименту, що полягає у створенні слідчим та співробітниками оперативного підрозділу відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину;

– імітування обстановки злочину, що полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реально-го злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення;

– виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

Отримавши необхідні дані, відомості про осіб, щодо яких необхідно проводити негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий за погодженням із прокурором складає клопотання до слідчого судді на отримання дозволу на їх проведення. Водночас клопотання складається щодо проведення НС(Р)Д відносно однієї особи, із зазначенням усіх видів негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно проводити стосовно цієї особи.

Щодо інших учасників злочинної групи складаються окремі клопотання про проведення НС(Р)Д. Слід вказати, що до клопотання про проведення НС(Р)Д слідчий або прокурор долучають лише витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У виняткових випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей та запобіганням учиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, процесуальний закон допускає можливість почати проведення негласної слідчої (розшукової) дії до отримання дозволу суду. Водночас прокурор зобов'язаний невідкладно звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді, однак, якщо останній не дасть дозволу, то розпочата негласно

слідча (розшукова) дія зняття інформації з електронних комунікаційних мереж повинна бути негайно припинена, а отримана інформація – знищена (ст. 250 КПК України).

Важливим аспектом при отриманні дозволу є те, що розгляд клопотань про проведення НС(Р)Д, який віднесений згідно з положеннями КПК до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (р) дії протягом шести годин із моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала таке клопотання.

Отримавши дозвіл слідчого судді на проведення НС(Р)Д, слідчий складає доручення оперативному підрозділу та разом з ухвалами слідчого судді скеровує їх до виконання.

Надалі, коли проходить реалізація інформації, отриманої під час негласних слідчих (р) дій, якщо відбулось затримання особи, то у таких ситуаціях головним напрямом діяльності слідчого є збір і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчиненого злочину – встановлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних. Окрім того, необхідно виявити всі обставини злочину, а якщо він вчинений групою – встановити всіх співучасників і викрити їх.

У цій ситуації характерне проведення таких невідкладних слідчих дій:

- обшук особи, затримання підозрюваного і його медичне освідчення, щоб встановити, в якому стані він знаходиться, чи є на ньому сліди вживання наркотичних чи інших заборонених засобів;

- відбір зразків для проведення судової експертизи (волосся, нігті, кров, слина, сеча, піднігтьовий вміст речовин, мікрочастинки з його одягу тощо);

- огляд вилучених наркотиків, пристроїв для їхнього вживання (цигарки, трубки та інші пристосування для паління, кальяни, шприци, різноманітні речовини, у деяких

випадках продукти харчування і інших речей зі слідами злочину), одяг і взуття підозрюваних тощо;

- огляд упаковки наркотичних засобів і повної, і порожньої з метою виявлення на ній слідів пальців та їх мікрочастин;

- якщо йдеться про виявлення факту незаконного посіву та вирощування заборонених нарковмісних культур, або організація та утримання притонів для вживання наркотиків – проводять огляд певної ділянки місцевості або приміщення;

- допити членів родини, сусідів, знайомих, свідків та інших підозрюваних;

- призначення судово-медичної, хіміко-фармацевтичної, криміналістичних і інших видів експертиз;

- оперативно-розшукових заходів;

2) огляд місця затримання з метою встановлення обставинки події, виявлення слідів події та речових доказів; огляд місцевості, де вирощувалася культура, що містить наркотичну речовину; огляд приміщень, де вони зберігались, сировини для їх виготовлення;

3) огляд вилучених речовин, пристроїв для їх вживання, одягу підозрюваного тощо; огляд упакування наркотичних засобів або психотропних речовин для виявлення на ньому слідів рук;

4) вилучення та огляд предметів, що стосуються події;

5) медичне освідчування підозрюваного на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак уживання ним наркотиків (розширені зіниці, сліди від уколів шприца тощо);

6) залучення судового експерта і призначення судових експертиз (хіміко-фармацевтичної, експертизи наркотичних засобів, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичних тощо);

7) обшук за місцем проживання підозрюваного, місцем праці та інших можливих місцях виготовлення та зберігання заборонених речовин (у гаражах, на дачах, у друзів і в інших місцях) із метою вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину;

8) допит підозрюваного зі з'ясуванням анкетних даних (піддається перевірці), способу життя, зв'язків;

9) допити свідків, у тому числі родичів, знайомих, сусідів підозрюваного.

Паралельно зі слідчими діями проводяться оперативно-розшукові заходи:

1) встановлення факту перебування затриманого у розшуку, на диспансерному обліку як наркомана, з одночасним повідомленням про факт затримання;

2) дактилоскопіювання затриманих і перевірка їх щодо нерозкритих злочинів;

3) вжити заходів для встановлення можливих свідків (із числа місцевих жителів, приїжджих, що вступали в контакт із затриманими), місць споживання наркотиків тощо.

У ситуації, коли підозрюваного затримано «на гарячому», проте він заперечує причетність до злочину або в момент затримання намагається позбутися предметів, що його викривають, окрім зазначених дій, належить:

1) направити на експертизу одяг і особисті речі підозрюваного для виявлення на них слідів наркотиків;

2) вилучити зразки ґрунту, культур, що містять наркотики;

3) вилучити у підозрюваного зразки крові, сечі для лабораторного дослідження;

4) зробити зіскоби з його рук і взуття;

5) допитати осіб, які брали участь у затриманні підозрюваного;

6) пред'явити для впізнання родичам, сусідам, знайомим підозрюваного виявлені на місці події знаряддя і засоби вчинення правопорушення тощо.

У разі затримання особи за підозрою в незаконному обігу наркотичних засобів, коли наркотики в нього не виявлені, характерними слідчими діями є:

1) огляд місця затримання й одягу особи;

2) його медичний огляд на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак уживання ним наркотичних засобів;

3) обшук за місцем проживання особи, місцем роботи, у гаражах, на дачах, у друзів і в інших місцях із метою вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину;

4) допит особи;

5) допит свідків;

6) призначення експертизи наркотичних засобів, хіміко-фармацевтичної, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичних та інших експертиз.

Наступною слідчою ситуацією є така, коли факт незаконного обігу наркотичних засобів виявлено, але конкретна особа, підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення, не встановлена. Такі ситуації найчастіше виникають під час установлення фактів порушення на підприємствах та медичних установах установлених правил виробництва, придбання, зберігання, обліку, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин, або при виявленні полів і ділянок, засіяних рослинами, що містять наркотичну речовину, при викраданні наркотичних засобів із підприємств виробників, медичних установ організованою групою, з використанням службового становища, або, нарешті, при затриманні наркоманів, які, з їх слів, придбали наркотики у невідомих їм осіб.

Для таких ситуацій характерний високий ступінь відсутності необхідної інформації – відсутність даних про особу, а коло інших джерел для розшуку злочинця вкрай обмежене. У таких ситуаціях вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом виявлення ознак кримінального правопорушення за відсутності особи, підозрюваної в його вчиненні. У цій ситуації складність полягає не у виявленні злочину, а в його розкритті. Тут зв'язок між подією, особою, причетною до неї, наслідками і місцем події має неочевидний характер. Тому першочерговим завданням є встановлення особи підозрюваного, його розшук, затримання і викриття. Діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення і систематизацію максимальної кількості доказової та орієнтовної інформації, що характеризує особу злочинця і подію злочину.

Алгоритм спільних дій слідчого, органу дізнання та оперативного підрозділу може виглядати так:

1) огляд місця події;

2) встановлення та допит свідків;

3) застосування службово-розшукового собаки;

4) перевірка результатів оглядів і допитів за криміналістичними обліками;

5) вивчення матеріалів кримінальних проваджень (розкритих та нерозкритих) цієї категорії шляхом порівняння способів вчинення таких правопорушень (розслідуваного і зазначеного в архівній справі);

6) обшук за місцем проживання і роботи підозрюваних (їх співучасників) або в будь-якому іншому місці можливого зберігання з метою вилучення наркотичних засобів, сировини, пристроїв для зберігання, транспортування наркотиків і документів, що підтверджують їх злочинну діяльність;

7) складання розшукових орієнтувань і композиційних портретів;

8) призначення за результатами огляду судових експертиз;

9) вивчення відомостей, повідомлень, про такі події;

10) постановка завдання про встановлення особи, що вчинила правопорушення, оперативним шляхом та ін.

У ситуації, коли на підприємстві виробнику, хімфармпідприємстві або в медичній установі встановлено факт порушення правил виробництва, придбання, зберігання, обліку, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин, необхідно:

1) з'ясувати механізм створення в установі або на підприємстві надлишків препаратів, що містять наркотики:

а) створення надлишків шляхом недовкладення компонентів, що містять наркотики, в продукцію;

б) штучне завищення даних про кількість наркотичних засобів, які нібито стали непридатними під час виробництва, у результаті транспортування і збереження (розбитих, зіпсованих ампул тощо);

в) фіктивне списання ліків, що містять наркотики, під виглядом видачі їх хворим, що страждають онкологічними захворюваннями;

г) підміна ампул з наркотичними засобами на ампули з іншими препаратами, а також витягнення з ампул ліків, що містять наркотики, із подальшим заповненням їх іншими речовинами;

г) списання після закінчення терміну зберігання;

д) внесення підробок в облікові документи та ін.;

2) встановити технологію фасування ліків; виявити умови зберігання рецептурних бланків і печаток;

3) вивчити амбулаторні карти та інші медичні документи, за якими списувалися наркотичні засоби або психотропні речовини, попередньо звіривши ці документи з актами списання;

4) провести НС(Р)Д, щодо осіб, які могли вчинити кримінальне правопорушення.

У цій ситуації важливе значення має особисте ознайомлення слідчих з технологічним процесом виробництва наркозасобів, різними документами, знання засобів розкрадання наркозасобів, консультативна допомога спеціалістів, експертів.

В аналізованій ситуації слідчий повинен насамперед визначити коло осіб, серед яких доцільно вести пошук осіб, які вчинили правопорушення. Висуваються версії про коло осіб, серед яких може знаходитися злочинець:

а) викрадання вчинено злочинцями, які не мають доступу до наркотичних засобів, але мають інформацію про систему охорони об'єкта, розташування внутрішніх приміщень;

б) викрадання вчинено особами, які, зважаючи на службові обов'язки, мають доступ у приміщення, де зберігаються наркотичні засоби;

в) викрадання вчинено особами, раніше засудженими за злочини, пов'язані з наркотиками;

г) викрадання вчинено наркоманом;

г) викрадання вчинено посадовою особою за допомогою підроблених документів;

д) викрадання вчинено організованою злочинною групою тощо.

У ситуації, де особа, як правило, відома, але характер події у цілому не ясний, факти незаконного придбання, зберігання і збуту наркотиків задокументовані не цілком, може висуватися група найбільш типових загальних версій:

1) у разі затримання в момент перевезення (транспортування) наркотиків:

а) затриманий – член злочинного угруповання, що займається незаконними операціями з наркотиками (систематичним викраданням, заготовлянням, скупкою та збутом);

б) затриманий – перевізник, що виконує окремі завдання за вказівкою організатора, посередника, скупника або іншої особи, члена злочинної групи;

2) при затриманні в момент виявлення наркотиків у житлі (схованці):

а) затриманий придбав, викрав, виготовив наркотик для збуту вроздріб або гурт;

б) затриманий – член злочинної групи, є перекупником, виробником, заготівником, викрадачем, посередником – поширює і зберігає наркотики;

3) при затриманні в момент збуту наркотиків:

а) продавець – викрадач, виробник наркотику; скупник в місцях його зростання, виготовлення (викрадання) або в гуртового збувальника; посередник у злочинній групі зі збуту наркотику; збувальник наркотику гуртом для подальшої реалізації; має співучасника в особі скупника і перевізника для доставки товару;

б) покупець – скупник наркотику гуртом, що збуває його в кублах та інших місцях великими або малими партіями; утримувач кубла для споживання наркотику;

в) продавець і покупець – члени однієї або різних злочинних груп, що укладають угоди систематично, знаходяться в родинних, приятельських стосунках; один одного не знають, діють через посередника.

У разі порушення правил зберігання, перевезення, видачі наркотичних засобів висувуються версії з урахуванням наслідків їх порушення: причиною порушення є слабкий контроль керівництва за діяльністю співробітників, незнання відповідних правил та інструкцій, навмисне їх порушення з метою створення надлишків для наступного викрадання. Варто висувати також версії про причини й умови, що сприяли незаконним операціям з наркотиками.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних зі збутом наркотиків, версії можуть висуватися: про джерело, канали і систему збуту наркотиків, їх перевезення (контрабанду); про особу збувальників; про зв'язки збувальника і скупника; про мету скупки. Схожа ситуація трапляється і в разі викрадення нарковмісних препаратів із приміщення аптеки, хімфармпідприємства чи медичної установи. Інформація, що міститься у повідомленні, вноситься до ЄРДР, і висувуються версії за такими питаннями й обставинами: чи було викрадення, хто його вчинив, якими були спосіб, час і система вчинення

розкрадань, кількість викрадених наркотиків і місце їх схову, канали та шляхи збуту, наявність злочинних формувань у разі розкрадання, обставини, що сприяли викраденню, та якою була мета викрадення.

Під час розслідування описаних вище кримінальних правопорушень, здійснюються такі процесуальні дії й заходи:

1) огляд місця події;

2) допити працівників об'єкта, звідки викрадено наркотики;

3) НС(Р)Д, спрямовані на перевірку запідозрених у викраденні осіб, а також раніше засуджених за незаконний обіг наркотиків, наркоманів і токсикоманів, а також місць, де вони можуть перебувати;

4) НС(Р)Д у житловому районі, прилеглому до місця події, для виявлення кубел або місць, де проживають особи, що займаються збутом заборонених речовин; опитування громадян, що перебували неподалік від місця події; організація засідок у місцях збереження наркотиковмісних препаратів (якщо є дані про можливий напад на ці об'єкти);

5) перевірка за криміналістичними та медичними обліками.

У випадку виявлення поза населеними пунктами ділянок, засіяних рослинами, що є сировиною для наркотичних засобів, коли господарі посівів невідомі, для встановлення підозрюваного необхідно організувати засідки, провести комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, в тому числі щодо осіб, які мешкають неподалік, отримати при можливості інформацію від агентури.

Якщо затриманий наркоман підтверджує, що придбав наркотики у невідомої йому особи, необхідно провести його ретельний допит, спробувати скласти словесний портрет та фоторобот розповсюджувача наркотиків, надалі негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення його зв'язків.

В процесі взаємодії слідчий і оперативний підрозділ зобов'язані надавати взаємну необхідну допомогу у виконанні завдань, які стоять перед ними.

Одним з основних видів взаємодії слідчого та оперативно-го підрозділу є робота у спільних слідчо-оперативних групах. У регіонах, які характеризуються посиленою криміногенною

наркотичною обстановкою доцільне створення постійно діючих слідчо-оперативних груп. До роботи таких груп, окрім слідчих, працівників оперативних підрозділів, криміналістів), необхідно залучати кінолога, нарколога, психолога.

Найбільш ефективно взаємодія слідчого і оперативних підрозділів здійснюється в таких формах:

1) спільне обговорення матеріалів перевірки заяв і повідомлень про злочини;

2) передача оперативними підрозділами слідчому відомостей про відповідні кримінальні правопорушення, виявлені в ході оперативно-розшукових заходів, для вирішення питання про внесення відомостей до ЄРДР і спільний розгляд і обговорення даних;

3) виконання оперативними підрозділами доручень слідчого про проведення певних дій із метою отримання відомостей, які мають значення при розслідуванні кримінального провадження. Крім того, на вказаному етапі використовуються інші форми взаємодії, зокрема спільний виїзд і проведення огляду місця події при розслідуванні крадіжок наркотичних речовин.

Діяльність слідчого і оперативних підрозділів у ході розслідування спрямована на викриття і затримання злочинців, збір доказів. Така взаємодія реалізовується в таких формах:

1) спільна робота з початку розслідування;

2) виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, про проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення всіх ланок злочинного ланцюга;

3) сприяння слідчому оперативними підрозділами при виконанні окремих слідчих (розшукових) дій.

До найважливіших завдань, які вирішуються оперативними підрозділами за дорученнями слідчих, належать: затримання підозрюваних, встановлення інших злочинів, вчинених підозрюваними та іншими членами відповідного злочинного угруповання; виявлення осіб, які цікавлять слідчого, осіб, що вживають наркотики, відвідують притони для споживання наркотичних речовин, з'ясування тривалості і частоти цих відвідувань, а також можливих свідків злочину тощо.

Окремо необхідно виділити слідчі ситуації, які пов'язані з використанням сучасних комунікаційних технологій.

Перша слідча ситуація. Незаконний обіг наркотиків із використанням сучасних комунікаційних та інших технологій, наявні певні відомості про особу, яка займається незаконним обігом наркотичних речовин. Зазначена ситуація виникає зазвичай при встановленні слідчим ознак незаконного розповсюдження наркотиків із використанням мережі «Інтернет» при розслідуванні іншого злочину в межах іншого кримінального провадження.

Також ця ситуація формується при затриманні особи, яка незаконно переміщувала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи (і) прекурсори, або особи, яка організувала та утримувала місце для вживання, виготовлення, виробництва наркотиків, коли затримані особи як джерела походження вилучених наркотиків указують їх придбання через мережу «Інтернет».

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у фіксації ознак учиненого затриманими злочину та встановленні особи (осіб), які продали наркотики з використанням мережі «Інтернет». Зазначені завдання можуть бути вирішені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, та інших заходів, характерних для розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Водночас слід відзначити особливості цих дій, а також необхідність проводити певні неспецифічні для розслідування незаконного обігу наркотиків слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні, що обумовлені саме використанням злочинцями способом незаконного збуту наркотиків – з використанням сучасних комунікаційних та інших технологій.

Зокрема, типовій слідчій (розшуковій) дії – допиту підозрюваного – будуть притаманні особливості, пов'язані із колом обставин, що підлягатимуть з'ясуванню. Наприклад, предмет допиту підозрюваних має бути розширений за рахунок встановлення ознак та обставин придбання ними наркотиків через мережу «Інтернет», групу у месенджері, використаних для цього технічних пристроїв та програмного забезпечення, способах безготівкового розрахунку зі постачальниками тощо. З метою перевірки отриманих показань слідчому доцільно проводити огляд місця події, специфічність якого полягатиме у об'єкті огляду – інтернет-сторінки, сайту

чи сторінки у соціальній комп'ютерній мережі, групового чату у певному месенджері, що містять оголошення, рекламу, контактні дані збувальників, листування з приводу збуту наркотиків. Якщо в результаті допиту буде встановлено факт листування збувача з покупцем каналами електронної пошти з використанням українського поштового сервісу, слід отримати ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до листування. Також слід відзначити й необхідність призначення комп'ютерно-технічної експертизи щодо вилучених при затриманні та обшуку комп'ютерів, смартфонів, інших пристроїв, використаних підозрюваними для пошуку в мережі «Інтернет» інформації про збут наркотиків, для встановлення зв'язку та спілкування зі збувальниками з приводу придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Друга слідча ситуація. Відбувається систематичний збут наркотиків із використанням сучасних комунікаційних та інших технологій, інформація про збувальника незначна або її немає.

Зазначена слідча ситуація характерна для самостійного виявлення слідчим, детективом чи оперативними працівниками ознак збуту наркотиків, що здійснюється через мережу «Інтернет» чи із використанням інших сучасних комунікаційних технологій або перевірки отриманого від громадян повідомлення про виявлення ознак розповсюдження наркотиків даним способом.

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у необхідності фіксації факту незаконного збуту наркотиків з використанням сучасних комунікаційних та інших технологій та встановленні конкретних осіб (збувальника і його співучасників), причетних до цього. Зазначені завдання можуть бути досягнуті шляхом проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит свідка (заявника), огляд місця події (інтернет-сторінки, сторінки у соціальній комп'ютерній мережі та ін.), направлення доручення в порядку статті 40 КПК України працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних. З дотриманням кримінального процесуального законодавства слід також здійснити тимчасовий доступ до інформації про абонента, що міститься

у інтернет-провайдера, щодо діапазону IP-адрес, з яких збувальник здійснював вихід у мережу. За номерами телефонів, посилання на які встановлено при огляді інтернет-сторінки, доцільно отримати також й ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до інформації про абонента та з'єднання абонента, що міститься у оператора зв'язку, який обслуговує телефонний номер збувача.

Якщо проведеними діями встановлений факт створення спеціального сайту для незаконного збуту наркотиків із використанням мережі «Інтернет», слід отримати дозвіл слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до серверів, на яких сайту надаються послуги хостингу (розміщення), з метою вилучення відповідної інформації. За результатами проведення зазначених слідчих (розшукових) дій проводяться й інші. Зокрема, допити, обшуки, затримання підозрюваних, призначення експертиз тощо.

При документуванні спеціально-створеного для збуту наркотиків сайту слід: а) за допомогою інтернет-сервісу «whois» встановити реєстратора доменного імені та хостингову компанію;

б) надіслати запит до реєстратора доменного імені про надання анкетних даних, повідомлених про себе реєстрантом, номеру телефону, реквізитів електронної скриньки, IP-адрес, що були використані для реєстрації та входу до панелі управління доменним іменем, платіжних реквізитів, використаних для оплати реєстрації доменного імені;

в) отримати дозвіл суду на здійснення тимчасового доступу до інформації, що міститься в хостинговій компанії, про особу-замовника послуг хостингу сайту, IP-адресу адміністрування сайту, платіжних реквізитів, використаних для оплати послуг хостингу;

г) у разі, якщо послуги реєстрації доменного імені чи хостингу надавались іноземними компаніями, відповідну інформацію можливо отримати по каналах Національної цілодобової мережі контактних пунктів реагування на кіберзлочини.

3.3 Особливості використання інформації, що міститься в автоматизованих інформаційних системах та обліках

Застосування сучасних технічних засобів і вдосконалення прийомів їх використання в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій є дієвим резервом підвищення ефективності оперативно-розшукового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Особливість створення, накопичення та використання оперативних обліків передбачає наявність у їх масивах особливої інформації, яка стосується лише таких даних про об'єкти, що сприяють їх ідентифікації, установленню належності, причетності до злочинної діяльності в минулому. Оперативні обліки створюються для систематизації матеріалів, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності.

Оперативні обліки – це система реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних про осіб, предмети, події за їх прикметами та ознаками, призначена для ефективного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, яка складається з автоматизованих інформаційно-пошукових систем, картотек, оперативно-розшукових справ, справ контрольно-наглядового провадження та інших документів оперативно-розшукового та довідкового призначення.

Метою застосування оперативних обліків є забезпечення оперативного спостереження та збирання інформації про осіб, які готують, вчиняють або вчинили злочин, з метою їх викриття, виявлення та розшуку, а профілактичних – для забезпечення індивідуальної профілактики злочинів.

Основними суб'єктами з накопичування, збереження та аналітичного оброблення інформаційних масивів у системі МВС України є: Департамент інформатизації та експертна служба МВС України.

Одним із завдань, які покладаються на підрозділи експертної служби МВС України в боротьбі зі злочинами загальнокримінальної спрямованості, є використання криміналістичних обліків для встановлення: осіб, що вчинили злочини; відомостей про об'єкти за їх ідентифікаційними ознаками.

В МВС України створена інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» з метою інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної поліції України, забезпечення наповнення та підтримки в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до Єдиної інформаційної системи МВС, забезпечення електронної взаємодії з МВС та іншими органами державної влади та призначена для формування інформаційних ресурсів ЄІС МВС, обробки інформації, яка утворена в процесі діяльності поліції, аналітичної обробки інформації, отриманої з автоматичної фото- і відеотехніки надання безпосереднього оперативного доступу до інформаційних ресурсів ЄІС МВС.

Сьогодні до складу інформаційно-пошукової системи «Інформаційний портал Національної поліції України» входить понад двадцять п'ять інформаційних підсистем, які забезпечують формування, зберігання та використання вказаних вище інформаційних ресурсів. Серед основних з них варто відзначити:

- інформаційну підсистему «Особа» – містить відомості про осіб, які вчинили правопорушення та стосовно яких проводиться профілактична робота;

- інформаційну підсистему «Факт» («Єдиний облік») – містить відомості про злочини (правопорушення), інші події, які несуть загрозу особистій чи публічній безпеці, надзвичайні події;

- інформаційну підсистему «Розшук» – містить відомості щодо осіб, оголошених у державний, міжнародний розшук (осіб, які розшукуються за підозрою у скоєнні злочину, безвісно зниклих осіб, осіб, які обвинувачені за вироком суду та переховуються від відбування покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України; невідомі хворі (діти), які не можуть проінформувати про себе через хворобу (малолітній вік) або цього не бажають; невпізнані трупи; осіб, яких розшукують правоохоронні органи держав-членів Інтерполу тощо);

- інформаційну підсистему «Адміністративні правопорушення» – містить відомості стосовно зареєстрованих адміністративних правопорушень;

- інформаційну підсистему «Кримінальна зброя» – містить інформацію стосовно зброї, яку було викрадено, втрачено, знайдено, добровільно здану, вилучену співробітниками Національної поліції з-поміж тієї, яка незаконно зберігалася, незважаючи на її технічний стан, і яка має індивідуальні заводські номери;

- інформаційну підсистему «ITT-Custody Records» – містить відомості про роботу ізоляторів тимчасового тримання Головних управлінь Національної поліції України та осіб (персональні дані), що утримуються в них;

- інформаційну підсистему «Кримінальна статистика» – формує статистичну звітність про стан злочинності та результати діяльності Національної поліції, забезпечує збирання й оброблення статистичної інформації з усіх напрямів службової діяльності;

- інформаційну підсистему «СЛІД», яка має за мету:

- облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання;

- забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів (підрозділів) поліції, спрямованої на запобігання та розкриття кримінальних правопорушень;

- встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження;

- забезпечення обробки інформації про об'єкти, що були вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, наповнення та підтримка в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до ІППП;

- інформаційну підсистему «Єдиний облік», яка має за мету:

- об'єднання інформації щодо заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події від фізичних або юридичних осіб, що надійшли до органів поліції, в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання;

- забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки діяльності поліції, спрямованої на запобігання та розкриття правопорушень;
- встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження та справ про адміністративні правопорушення.

Питання для самоконтролю

1. Особливості відкриття кримінального провадження, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків.
2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та алгоритм дій слідчого (дізнавача, оперативного підрозділу).
3. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та алгоритм дій слідчого (дізнавача, оперативного підрозділу).
4. Основні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування незаконного обігу наркотичних засобів.
5. Які особливості використання інформаційних баз (банків) даних під час розслідування незаконного обігу наркотичних засобів?

Розділ 4

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень у сфері обігу НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

4.1. Особливості тактики огляду

Зазвичай інформація про вчинення кримінального правопорушення у сфері обігу НЗ, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів надходить оперативним шляхом і надалі під час розробки цієї інформації вдається задокументувати факт протиправної діяльності відповідних суб'єктів.

У будь-якому разі на початковому етапі розслідування слідчому (дідзнавачу) необхідно з'ясувати кілька важливих обставин:

- 1) чим є виявлена речовина;
- 2) якщо це НЗ, психотропна речовина, їх аналог або прекурсор – яка його маса;
- 3) наявність чи відсутність у особи мети збуту (від цього залежатиме подальша кваліфікація кримінального правопорушення).

Для з'ясування 1 і 2 обставин слід спершу спеціалісту (за можливості) провести експрес-тест, а далі призначається судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (експертна спеціальність 8.6). Для з'ясування 3-ї обставини – допитати підозрюваного, свідків, проаналізувати інші обставини, які будуть зібрані під час досудового розслідування.

Варто знати, що під час затримання на одному місці події кількох осіб і при вилученні у кожного з цих об'єктів, що мають відношення до кримінального правопорушення, –

такі об'єкти упаковують в різні сейф-пакети встановленого взірця, а також те, що по об'єктах, які вилучені у різних осіб, **слід призначати окремі судові експертизи.**

Також на початковому етапі розслідування стане у нагоді вивчення (ознайомлення) з такими нормативно-правовими актами, як:

- **Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»** від 15.02.1995 р. (зі змінами) – у ньому наводяться таблиці НЗ, психотропних речовин і прекурсорів, а також визначає загальний порядок здійснення діяльності щодо їх обігу;

- **Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»** від 06.05.2000 р. № 770 (зі змінами) – у ній містяться їх міжнародні незареєстровані назви та хімічні назви, а також списки небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено, обмежено або дозволено;

- **Наказ МОЗ України «Про затвердження таблиць великих, великих та особливо великих розмірів НЗ, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу»** від 01.08.2000 р. № 188 (зі змінами).

Для початкового етапу розслідування характерними є проведення таких процесуальних дій: огляд місця події; внесення відомостей у ЄРДР; затримання особи; освідчування особи; вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі тимчасового вилучення майна, арешт майна; огляд речей і документів (речових доказів, таких як вилучені нарковмісні речовини, прекурсори, засоби та знаряддя їх виготовлення, бланки рецептів чи видані рецепти тощо); призначення судових експертиз (експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, ботанічної чи агротехнічної експертизи, технічної експертизи документів, почеркознавчої експертизи тощо). Важливо зауважити, що коли йдеться про документування тяжкого або особливо тяжкого злочину початковий етап розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень передбачає можливість проведення тактичної операції, яка охоплює негласні слідчі (розшукові) дії (втручання у приватне спілкування, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання тощо).

Мета цього етапу – максимально зафіксувати сліди кримінального правопорушення, тому винятково важливе значення має якісне проведення огляду місця події, призначення судових експертиз, вилучення речових доказів.

Аналіз норм розділу XI Наказу МВС України від 07.07.2017 р. № 575 дає підстави зробити висновок, що в ході організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом НЗ, слідчий (та в окремих випадках дізнавач): 1) бере участь у реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи; 2) проводить огляд місця події або обшук; 3) упродовж доби після вилучення НЗ виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної установи, що здійснює судово-експертну діяльність; 4) після отримання експертного висновку речові докази впродовж трьох діб відправляє на зберігання; 5) після початку кримінального провадження уживає заходів щодо розшуку майна, цінностей та коштів винних осіб з подальшим їх вилученням або накладенням арешту; 6) у випадках незаконного збуту НЗ ініціює питання про проведення контролю за вчиненням злочину в формі оперативної закупки.

У разі реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи є обов'язком їх вивчення керівником органу досудового розслідування (дізнання) та погодження плану заходів з їх реалізації. Сам план із виявлення фактів збуту наркотичних засобів повинен передбачати: місце і час проведення оперативної закупки; задіяні сили та засоби для фіксації оперативної закупки, у т.ч. за допомогою відеозапису; розподіл дій залучених працівників поліції; інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів. Про все вищенаведене повинен знати слідчий (дізнавач) та враховувати під час планування розслідування цього виду кримінальних правопорушень.

Подальший етап розслідування зазвичай характеризується наявністю особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, чи хоча б одного зі співучасників. Наприклад, відома особа, яка придбала та зберігала НЗ без мети збуту, проте невідомою залишається особа, яка його продала. Тому епізод, щодо якого залишилися нез'ясованими певні обставини, виокремлюється в самостійне провадження, в межах якого

проводяться такі процесуальні дії: 1) скерування доручень оперативним підрозділам установити особу злочинця і свідків; 2) проведення повторних оглядів місця події (за потреби), оглядів речових доказів; 3) скерування запитів у відповідні установи та організації (наприклад, у наркологічний диспансер); 4) проведення додаткових та одночасних допитів; 5) призначення інших (за потреби) судових експертиз тощо.

Стосовно слідчої ситуації, коли є затримана особа, то за наявності процесуальних підстав і відповідно до процесуального порядку їй повідомляється про підозру, проводиться допит підозрюваного та вирішується питання про обрання їй запобіжного заходу.

За наявності достатніх підстав уважати, що нарковмісні речовини, аналоги чи прекурсори, а також із метою виявлення слідів, речей або знарядь і засобів злочину, проводяться обшуки за місцем проживання, праці. Вилучені у ході обшуків речі, документи, гроші, здобуті від наркобізнесу, мають статус тимчасово вилученого майна, тому вирішується питання про арешт цих матеріальних об'єктів. На цьому етапі стають відомими результати первинної фізико-хімічної експертизи, що можуть дати підстави для перекваліфікації діяння, оскільки здійснена групофікація речовин та встановлення їх розміру (ваги, об'єму) дозволяють зробити висновок, чи відповідає попередня кваліфікація кримінального правопорушення, внесена до ЄРДР, його об'єктивній стороні, чи вона потребує відповідного корегування. Для сприятливої слідчої ситуації типовими є одночасні допити (підозрюваний ↔ працівники поліції, які його затримали, підозрюваний ↔ свідки (свідками можуть бути запрошені до проведення оглядів та обшуків поняті; особи, які були очевидцями кримінального правопорушення), пред'явлення для впізнання, слідчі експерименти, призначення ідентифікаційних, судово-психіатричних та інших видів судових експертиз.

Завершальний етап розслідування відповідно до загальних положень криміналістичної методики може мати два напрями розвитку:

1) якщо кримінальне правопорушення не вдалося розкрити, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: надання повторних доручень оперативним підрозділам

установити особу злочинця, свідків події; скерування запитів в органи державної влади, установи та організації з метою отримання криміналістично значущої інформації; проведення негласних слідчих (розшукових) дій; вирішення питання про зупинення кримінального провадження та оголошення підозрюваного в розшук у порядку, передбаченому ст.ст. 280, 281 КПК України, якщо несприятливий характер слідчої ситуації обумовлений обставиною, що особа підозрюваного – встановлена, проте немає відомостей про її місцезнаходження; проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного, оголошеного у розшук;

2) якщо кримінальне правопорушення розкрито, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: проведення за потреби слідчих (розшукових) дій, ініціаторами яких є стороною захисту, збір характеризуючих даних про особу підозрюваного, відкриття матеріалів кримінального провадження, підготовка обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, скерування обвинувального акта відповідно до кримінального процесуального законодавства до судових органів або звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 283 КПК України).

У випадках затримання підозрюваного може виникнути потреба у проведенні оглядів:

1) на місці затримання підозрюваного;

2) у місцях виготовлення, зберігання, розповсюдження та вживання НЗ (зокрема поштових відділень, транспортних засобів);

3) речей (упаковок чи контейнерів для перевезення чи пересилання НЗ, самих НЗ, одягу затриманого, в якому зберігалися НЗ);

4) документів (банківських карток, рецептів, бланків, документів на вантаж, чорнових записів тощо);

5) інформаційно-комунікаційні технології (смартфони, ноутбуки, цифрові носії інформації, програмні засоби тощо).

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів проведення окремих слідчих (розшукових) дій має свої особливості. Так, у протоколі **огляду** фіксуються:

– у разі виявлення виробництва (виготовлення), зберігання чи збуту НЗ – розташування місця події та речової обстановки; кількість, розфасування, вид, колір, запах, речовин, що можуть виявитися НЗ, вид упакування, в якому вони містилися; присутність готової до реалізації «продукції», розфасованої малими дозами або упакованої у транспортабельну тару, кількість, вигляд упакованої речовини, колір, запах; наявність пристроїв для вживання НЗ, їхні кількість, вигляд, присутність у них невикористаних залишків; виявлені залишки після вживання НЗ, їхні кількість, вигляд, маркувальні написи на упакованих, наявність у них невикористаного наркотику; вигляд лабораторного або кустарного устаткування, пристосованого для виготовлення або перероблення наркотичних речовин, вигляд, колір і запах речовин, що містяться в ньому, а також реактивів, напівфабрикатів; записники, рецепти й інші документи, які можуть мати значення для кримінального провадження;

– у разі затримання підозрюваного – безпосереднє місце затримання з метою пошуку речей, що були викинуті чи приховані цією особою. Це можуть бути самі НЗ, пакувальні матеріали, шприци та голки до них з НЗ чи їх залишками. Слід враховувати, що саме затримання може відбуватися у: громадському місці (вулиці, парку, сквері); приміщенні (в окремих випадках після переслідування). В останньому випадку огляду підлягатиме не тільки місце безпосереднього затримання, а й маршрут, яким велось переслідування;

– у разі виявлення незаконних посівів – місце розташування і площа посівів з обов'язковою прив'язкою до відносно стійких орієнтирів на місцевості та за системою координат GPS, зазначити їхній стан; вказати вид вирощуваних культур (мак, конопля); наявність засобів маскування посівів, зокрема наявність серед рослин, що містять наркотики, їхнє місце розташування, біологічний вид; сторонні предмети, знаряддя, що перебувають поблизу посівів, їхні призначення, вигляд, кількість, наявні на них знаки, написи. Обов'язково відібрати не менше ніж з 5 місць (чотирьох боків і центру) посіву 20–25 рослин снодійного маку або по 5–10 рослин коноплі. **Слід звернути увагу на упакування** – пакувати рослини у вологому стані (з метою запобігання їх деструкції) слід виключно у паперові конверти, картонні коробки чи мішки з тканини (горловину мішка міцно

перев'язують (прошивають) ниткою та опечатують биркою); всі клапани коробок чи конвертів скріплюють приклеєними паперовими бирками із відтисками печатки). Для упакування інших об'єктів (в т.ч. висушених рослин) найкраще підходять номерні полімерні сейф-пакети Національної поліції України чи Експертної служби. Також варто зауважити, що розрізняють випадки незаконного посіву рослин (тоді рослини вилучають із ґрунтом) від незаконного зберігання НЗ (коли рослини вилучаються із горищ, господарських приміщень тощо);

– *у разі виявлення зберігання підозрюваною особою при собі НЗ без мети збуту* – в протоколі огляду вказуються якісні та кількісні характеристики наркотичної речовини, психотропного засобу (вид, склад, консистенція, кількість, колір, запах, обсяг, вага), а також пакувальний матеріал (спосіб упакування, перев'язувальний матеріал тощо), в якому вони містилися;

– *у разі виявлення незаконної видачі рецепта на право придбання НЗ або психотропних речовин* – колір паперу бланка рецепта; стан захисної сітки, наявність ушкоджень; наявність другого підпису (завідувача відділення або головного лікаря), обов'язкового для справжніх рецептів; кількість ліків, що містять НЗ, виписаних на одному бланку (дозволяється тільки один засіб); рецепти на НЗ, виписані приватним лікарем (заборонено); рецепти, виписані з порушенням правил: без обов'язкових реквізитів, із порушенням розміщення тексту на бланку, не латинською мовою; рецепти, виписані з граматичними помилками в тексті; сліди підчищення і травлення, насамперед у тих місцях, де ставляться дата і кількість; стан відбитків печаток і штампів, невідповідність змісту штампа відбитку печатки (відмінність у телефонах, адресах, найменуваннях лікувальної установи).

У будь-якому випадку до проведення таких видів огляду доцільно залучати: відповідного спеціаліста, кінолога зі службовою собакою; понятих, для яких дії слідчого (дознавача) мають бути відкритими і зрозумілими; використовувати фото- та відеозйомку, точні ваги.

У практичній діяльності часто виникає необхідність огляду комп'ютерної техніки, смартфонів і цифрових даних, що вони містять. Такі види огляду можуть проводитися і в межах огляду місця події, і як окрема слідча (розшукова) дія

або ж під час обшуку. Дані, що містяться у мережі «Інтернет», можуть оглядатися слідчим (дізнавачем) із використанням службового комп'ютера (ноутбука) за допомогою веббраузера (Google Chrome, Safari, Opera, Mozilla Firefox, Microsoft Edge, Internet Explorer тощо). Такий огляд, відповідно до положень КПК України, не вимагає присутності понятих, однак під час його проведення рекомендується не тільки вносити інформацію, що міститься на вебсторінці, в протокол, а й робити відповідні скріншоти (з використанням внутрішньої функції браузера чи спеціальної програми), роздрукувати їх та оформити у виді додатку до протоколу огляду. Варто додати, що у протоколі огляду обов'язково слід вказати ідентифікаційну інформацію про комп'ютер (ноутбук тощо), назву та версію встановленої на ньому операційної системи, назву та версію веббраузера, точну адресу оглянутої вебсторінки, ідентифікаційну інформацію про принтер.

Огляд сторінок у соціальних мережах може проводитися без відома власника сторінки (якщо це загальнодоступний ресурс), з відома особи, якщо вона надала на це добровільну згоду, та на підставі рішення суду. Огляд загальнодоступного облікового запису може здійснюватися з особистої сторінки працівника органу досудового розслідування, зі спеціально створеного для цього облікового запису та без входу в обліковий запис. Тактика огляду загалом не відрізняється від описаної вище тактики огляду вебсторінок.

Одним із різновидів огляду є освідування – огляд тіла живої людини. Загальні правила його проведення визначені ст. 241 КПК України і воно може бути проведене добровільно або у примусовому порядку. В ході безпосереднього огляду повністю обстежується все тіло з метою виявлення та фіксації слідів ін'єкцій (вони можуть бути внутрішньом'язеві або внутрішньовенні), мікрооб'єктів НЗ, особливих прикмет. У разі виявлення вищевказаного про це зазначається в протоколі, здійснюється фото- чи відеофіксація. Якщо є інформація про те, що затримана особа тримала НЗ в руках, – доцільно зробити змиви з рук ватним тампоном, який попередньо змочують у спирті, а потім висушують та упаковують у конверт (пакет). Також факти немедичного вживання НЗ установлюється наркологічною експертизою, яку призначають негайно, оскільки наркотичне сп'яніння триває не так довго.

Також слід враховувати, що НЗ можуть пересилатися замовнику поштою. Недавніми роками набули популярності поштомати (або автоматизовані поштові станції). Це електронні програмно-технічні комплекси з великою кількістю комірок (від 10 і більше), які виконують три функції: приймає посылку, короткостроково її зберігає, видає посылку замовнику. В практичній діяльності часто виникають ситуації, коли їх необхідно оглянути. У такому разі в протоколі огляду вказується: 1) місце розташування поштомата (населений пункт, вулиця та будинок, біля якого він встановлений); 2) загальний вигляд (матеріал, з якого виготовлений і його колір, ідентифікаційний номер, належність до певної логістичної компанії, кількість комірок); 3) номер комірки, яка оглядається; 4) зовнішній вигляд та вміст посылки, що міститься в цій комірці. Для виконання тактичних завдань розслідування, крім огляду поштомата, можуть ухвалюватися рішення щодо доцільності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, спостереження за особою, річчю або місце (ст. 269 КПК України), щоб встановити особу отримувача тощо).

4.2. Специфіка тактики допиту

Предмет і тактика допиту *підозрюваних, свідків* знову ж таки залежать від виду кримінального правопорушення у сфері обігу НЗ і характеру діянь, спрямованих на досягнення злочинної мети.

Підозрюваних допитують про відомі їм обставини, що входять до предмета доказування (час, місце, обстановка готування, вчинення та приховання конкретного кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення, тобто який НЗ і в якій кількості було придбано, виготовлено, вироблено, передано і т.д.; яким є джерело походження цього НЗ; знаряддя, засоби та спосіб злочинного діяння, послідовність виконання дій та заходів; співучасники, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання; мотиви та мета; чи вживалися безпосередньо ним НЗ, з якого часу та які саме; хто навчив виготовляти та вживати НЗ; яку кількість НЗ було куплено, коли, де та за яку суму; хто видавав рецепт на отримання НЗ, за яких обставин, де та за яку суму;

обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення у сфері обігу НЗ, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом підшукування, виготовлення, пристосованим або використаним як засоби чи знаряддя.

Свідки можуть бути допитані про обставини їх залучення до проведення слідчих (розшукових) дій (якщо свідками є поняті); про обставини затримання та вилучення предметів кримінального правопорушення, проведення слідчих (розшукових) дій (якщо свідками є працівники поліції або очевидці); про обставини, які характеризують підозрюваного (якщо свідками є родичі, співмешканці підозрюваного, колеги по роботі).

Зараз простежується активне використання мережі «Інтернет» для незаконного збуту НЗ, що значно відрізняється від «традиційного» способу збуту НЗ із рук в руки. Це значно ускладнює роботу слідчого, оскільки зазвичай такий спосіб має міжрегіональний характер (особа, яка продає наркотики і легалізує доходи, може знаходитись в одному місці, закладчик або відправник НЗ – в другому, а покупець – в третьому). Типовий механізм збуту НЗ через мережу «Інтернет» можна описати так:

1) особа організовує виробництво (чи закупівлю) наркотичних засобів або психотропних речовин для подальшого збуту через мережу «Інтернет»;

2) ця ж особа сама чи через залученого до протиправної діяльності адміністратора створює відповідний інтернет-ресурс, сторінки у соціальних мережах чи чат-боти у месенджері для збуту НЗ (зазвичай із використанням спеціальної термінології – «конструктор Лего», «солі для ванни», легальна суміш чи порошки тощо). Крім того, залучаються особи, які роблять відповідні написи (текстові чи через трафарет) на різних об'єктах інфраструктури населеного пункту із пропозиціями продажу наркотиків;

3) встановлюється контакт між особою, яка збуває НЗ, та особою, яка хоче їх придбати. Узгоджуються питання щодо

виду, обсягу та ціни необхідних НЗ, способів і термінів оплати. Спілкування між продавцем і замовником може відбуватися з використанням різних месенджерів (Viber, WhatsApp, Telegram тощо), листування на форумах чи електронною поштою;

4) проведення передоплати за замовлений товар – переказ на банківський рахунок, на рахунок електронного гаманця, поповнення рахунку вказаного телефонного номера;

5) організація збувальником (чи його спільником) відправлення замовлених НЗ чи психотропних речовин через оператора поштового зв'язку («Укрпошта», «Нова Пошта» тощо), кур'єра за конкретною адресою або «закладчика» в певному місці;

6) повідомлення замовника про місцезнаходження замовлених НЗ чи психотропних речовин (через мережу «Інтернет» чи SMS-, MMS-повідомлення) та отримання остаточного розрахунку.

Отже, можна виокремити щонайменше п'ять категорій осіб, яким надалі можна буде повідомити про підозру: організатор, адміністратор, відправник, закладчик та покупець (який може здійснювати покупки і для власного вживання, і для перепродажу). Знаючи таку загальну схему, слідчий може під час підготовки до проведення допиту визначити роль у вчиненні кримінального правопорушення конкретної допитуваної особи та сформулювати необхідний комплекс запитань, що дають змогу повністю з'ясувати механізм та обставини вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із незаконним обігом НЗ.

Під час допиту організатора збуту НЗ та психотропних речовин через мережу «Інтернет» можна використати такий перелік типових питань:

1) чи притягувалася особа раніше до кримінальної відповідальності, якщо так, то за які саме кримінальні правопорушення?

2) чи перебуває особа на обліку в наркологічному диспансері, чи вживає наркоти, з якого часу, які саме та в якій дозі?

3) з якого часу займається збутом НЗ чи психотропних речовин через мережу «Інтернет», хто придумав схему такого збуту та допоміг в організації?

4) хто входить до злочинної групи та які їх обов'язки, як розподілялися між ними отримані за збут грошові кошти?

5) які інтернет-ресурси використовувалися для розміщення пропозицій щодо продажу наркотиків, які їх точні назви?

6) яким інтернет-провайдером користувалися, який «нік-нейм» для цього використовувався?

7) які точні контактні дані (№ смартфона, e-mail адреса, WhatsApp тощо) та як часто вони змінювалися?

8) скільки за час протиправної діяльності було створено інтернет-сайтів чи інших типів інтернет-ресурсів? Хто їх обслуговував?

9) яке джерело походження НЗ або психотропних речовин, які установчі дані осіб, які їх виготовляли чи постачали? Як здійснювалася поставка наркотиків та по якій ціні?

10) скільки фактів збуту наркотиків було вчинено, які саме НЗ розповсюджувались, за якою ціною і в який спосіб збувались?

11) у який спосіб отримувалися гроші за збут НЗ та як вони конвертувалися у готівку?

12) на що витрачалися отримані грошові кошти та де їх залишки є зараз?

Під час допиту особи, яка купувала НЗ чи психотропні речовини через мережу «Інтернет», можна запропонувати такий типовий перелік питань:

1) чи притягувалася особа раніше до кримінальної відповідальності, якщо так, то за які саме кримінальні правопорушення?

2) впродовж якого часу, які види та в якій кількості (дозі) вживає НЗ чи психотропні речовини?

3) де та у кого купляє НЗ, звідки дізналася про можливість придбати НЗ через мережу «Інтернет»?

4) у який спосіб, під яким «нік-неймом» та з якого місця виходила особа у мережу «Інтернет» з метою купити НЗ?

5) яка точна адреса інтернет-ресурсу, де розміщувалася пропозиція продати НЗ?

6) як відрекомендовувався збувальник, які види НЗ пропонував, у який спосіб рекомендував за них розрахуватися?

7) скільки разів та яку кількість НЗ купував саме у цього збувальника, чи змінювалася адреса інтернет-ресурсу?

8) як оплачувалося замовлення (передплата та остаточна плата після отримання НЗ, наявність чи відсутність повідомлення про отримання замовлення/проплати/товару?

8) яким чином збувальник доставляв йому НЗ (поштою, у виді «закладки» тощо), якщо це «закладка», то її точне місцезнаходження, яке їх упакування?

9) що надалі особа робила з купленими НЗ чи психотропними речовинами?

10) чи відомі особі факти купівлі НЗ таким способом іншими (їх дані).

Для методики розслідування цього виду кримінальних правопорушень, як зазначалося, типовим є проведення пред'явлення особи для впізнання та одночасних допитів. Вони проводяться із дотриманням загальних рекомендацій, розроблених криміналістичною тактикою.

4.3. Особливості тактики обшуку

Під час проведення **обшуків** типовими об'єктами пошуку є:

1) *наркотичні засоби*, психотропні засоби, рослини, що містять наркотики або їхні сліди;

2) *предмети* побуту, пристрої, ваги, пакувальний матеріал із залишеними частками наркотичних засобів, предмети, використані для вживання наркотиків (шприци, голки, спеціальні трубки, піпетки);

3) *одяг*, на якому могли залишитися частки НЗ;

4) *документи*, з яких можна одержати інформацію про коло винних осіб, злочинні операції, про взаєморозрахунки між учасниками кримінального правопорушення, їхні зв'язки, записи з формулами хімічних сполук для одержання наркотичних або психотропних засобів, паперові чеки банківських установ, договори з банком, банківські картки;

5) *комп'ютерне обладнання та засоби комунікації* (смартфони, SIM-карти, мікрофони, вебкамери) тощо;

6) *майно, гроші та цінності*, нажиті злочинним способом, на які може бути накладений арешт; предмети, що зберігаються без належного дозволу або вилучені з цивільного обігу;

7) *особи*, які переховуються від слідства та суду.

Якщо під час обшуку були виявлені інші предмети, обіг яких обмежений або заборонений (наприклад, вогнепальну зброю, вибухові речовини тощо), вони також вилучаються

і підозрюваному може бути додатково інкриміновано вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Не доцільно вилучати, а надалі направляти на експертне дослідження такі об'єкти, як, наприклад, невикористані шприци у заводських упакованнях, бинти та вата у заводських упакованнях, упаковані лікарські засоби, із написами на етикетками, що свідчать про відсутність у складі підконтрольних речовин («активоване вугілля», «анальгін», «аспірин», вітаміни, тощо).

Успіх цієї слідчої (розшукової) дії залежить від якісної підготовки, раптовості проведення, ретельності й послідовності дій тих, хто здійснює обшук. На підготовчому етапі визначають місце, де необхідно провести обшук – за місцем проживання чи роботи підозрюваного, в інших місцях, де НЗ виготовлялися чи зберігалися – на місцевості, в гаражі, транспортному засобі, складському приміщенні тощо. В окремих випадках вирішують питання про доцільність проведення одночасних обшуків. Обов'язково залучаються поняті та здійснюється безперервна відеофіксація. Для виявлення можливих обладнаних схованок (тайників) доцільно залучати кінолога зі службовим собакою, а також звертати увагу на місця обстановки, де помітні сліди змін. У разі виявлення шуканого об'єкта рекомендується діяти за таким алгоритмом: 1) звернути на даний факт увагу понятих; 2) в протоколі зафіксувати місце виявлення, вигляд, упакування та масу; 3) провести фото- та відеозйомку; 4) запитати у присутньої обшукуваної особи, чи знає вона, що це за об'єкт, як потрапив сюди і кому належить.

У березні 2022 р. законодавцем були внесені зміни до ч. 6 ст. 236 КПК України, що пов'язані з проведенням обшуку. Там, зокрема, додано абзац, яким передбачається, що якщо під час обшуку слідчий (прокурор) виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем чи їх частин, мобільних терміналів системи зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, яка на них міститься, має значення для встановлення обставин кримінального провадження, то слідчий (прокурор) має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію даних, що на них містяться, на місці проведення обшуку. Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних

даних або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого (прокурора) під час здійснення обшуку, відомості про що також вносяться в протокол обшуку.

Передбачається, що про потребу оглянути комп'ютерну техніку чи смартфони та провести копіювання необхідної інформації слідчий повинен заздалегідь вказати у клопотанні про проведення обшуку. І це є важливим фактором під час підготовки до проведення обшуку, особливо у кримінальних провадженнях щодо збуту НЗ через мережу «Інтернет». Однак не завжди є можливість врахувати всі можливі варіанти проведення обшуку, а положення вищенаведеної статті КПК України дають можливість слідчому процесуально правильно вчинити в такій ситуації. У зв'язку з цим криміналістикою розроблено алгоритм доступу до інформації в смартфоні чи комп'ютері під час обшуку, а саме: 1) пошук відповідних цифрових даних ПК (у ноутбукі, нетбукі тощо) чи смартфоні; 2) прохання присутнього під час обшуку власника повідомити пароль доступу (але це його право, а не обов'язок), про що робиться відповідний запис у протоколі; 3) в разі відмови особи добровільно повідомити пароль – вжиття заходів щодо подолання системи логічного захисту; 4) фіксація цифрових даних шляхом копіювання цих даних зі смартфона чи ПК за допомогою спеціаліста; 5) у разі потреби – вилучення смартфона чи ПК; 6) накладення арешту, огляд та скерування на експертизу.

Щоб процесуально правильно вийти з ситуації, коли під час обшуку може виникнути потреба обходити логічний захист на ПК чи смартфоні пропонуємо обов'язково залучати відповідного спеціаліста, який вміє працювати з апаратно-програмним комплексом «Cellebrite UFED». Цей комплекс за допомогою програмного забезпечення вилучає (копіює) із мобільного терміналу дані, які надалі можуть допомогти правоохоронцям установити факти причетності особи до вчинення кримінального правопорушення у сфері незаконного обігу НЗ. Також його застосування надає доступ до хмарного сховища, інформації з месенджерів, даних з USB-накопичувачів, карток пам'яті тощо.

З-поміж **негласних слідчих (розшукових) дій**, які можуть проводитись під час розслідування кримінальних право-

порушень у сфері незаконного обігу НЗ, типовими є: втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем), тобто доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним (ч. 4 ст. 258 КПК). Із-поміж інших видів негласних слідчих (розшукових) дій типовим є обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Особливої уваги заслуговує контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), оскільки проведення цієї процесуальної дії у формі контрольованої поставки, оперативної закупки забезпечує документування такої криміналістично значущої інформації, яку в інший спосіб отримати (зафіксувати) неможливо.

4.4. Тактика призначення судових експертиз

У ході розслідування цієї категорії злочинів можуть бути призначені **експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; комплексні медико-наркологічна та судово-психіатрична експертизи, технічна експертиза документів та інші експертизи.**

Типовими питаннями експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є:

1) чи відноситься надана на дослідження речовина до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів? Якщо так, то до яких саме та яка його маса?

2) чи є сліди наркотичних засобів або психотропних речовин на об'єктах, поданих на дослідження, якщо так, то яких саме?

3) чи є подані на дослідження речовини сировиною (проміжним продуктом) для виготовлення наркотичних засобів, якщо так, то яких?

4) чи виготовлено подані на дослідження наркотичні засоби чи психотропні речовини за єдиною технологією?

5) чи не складали єдиної маси подані на дослідження зразки наркотичної речовини?

Не слід ставити питання щодо впливу наркотичної речовини на організм людини (це виходить за межі компетенції експертів-хіміків).

Під час призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів слід пам'ятати про певні вимоги до їх призначення (в т.ч. і оформлення постанови).

У випадку призначення експертизи за фактом незаконного посіву питання про масу рослин ставити недоцільно, оскільки кваліфікаційною ознакою кримінального правопорушення є кількість вилучених рослин, а не їх маса. Типове питання експертизи – чи є, надані на експертизу рослини, наркотичним засобом або психотропною речовиною? Якщо так, то яким (ою) саме?

Якщо вилучається велика кількість об'єктів у межах одного провадження доцільне призначення кількох експертиз (наприклад, окремо стосовно рослин, рослинної речовини, порошку, шприців із рідиною тощо).

У постанові слідчого про призначення експертизи слід вказати про надання дозволу на часткове, а за необхідності повне використання наданих на дослідження об'єктів або зміну їх властивостей. У разі підозри, що вилучена речовина може містити синтетичні чи напівсинтетичні НЗ у великих чи особливо великих розмірах, у постанові слід зазначати: «У разі виявлення наркотичного засобу чи психотропної речовини у великих та особливо великих розмірах, даю дозвіл на проведення відбору зразків цих речовин і перевірки їх за «Каталогом відомостей про напівсинтетичні та синтетичні наркотичні засоби та психотропні речовини, які вилучені на території України», згідно з Наказом МВС України від 15.11.2017 № 926».

У разі призначення комплексної медико-психіатричної експертизи можна з'ясувати такі питання: чи має особа ознаки недавнього вживання НЗ, якщо так, то якого саме?; як давно в особи виникла наркотична залежність?; чи страждала особа на момент учинення кримінального правопорушення якою-небудь психічною хворобою, чи була вона здатна

усвідомлювати свої дії та керувати ними?; чи потребує особа застосування щодо неї примусових заходів медичного характеру або лікування з приводу наркологічної хвороби?

Для вирішення питань, що мають значення при розслідуванні цього виду кримінального правопорушення, може призначатися дактилоскопічна експертиза. Вона дає змогу з'ясувати такі типові питання: чи є на речах, що вилучені під час огляду місця події (чи обшуку), сліди пальців рук і якщо так, чи придатні вони для ідентифікації?; в результаті яких дій на цих речах залишені сліди пальців рук?; чи не залишені сліди пальців рук особою, дактилоскопічна карта якої надана на дослідження?

Оскільки певні види кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом НЗ, вчиняються шляхом їх отримання завдяки виписаним рецептам, то може виникнути необхідність у призначенні почеркознавчої експертизи або технічної експертизи документа.

Почеркознавча експертиза у таких випадках зазвичай проводиться з метою ідентифікації особи, яка виконала підпис чи написала певний рукописний текст у документі. Об'єктом почеркознавчої експертизи буде рецепт та відповідний Журнал обліку (див. детальніше у Наказі МОЗ України від 19.07.2005 р. № 360). Слід пам'ятати, що такі рецепти можуть видаватися і в електронній формі, що вимагатиме від слідчого певних процесуальних заходів щодо ознайомлення з ними.

До типових питань, які можна поставити на вирішення експерту при призначенні почеркознавчої експертизи, слід віднести:

1) ким із числа зазначених осіб виконані рукописні тексти, літерні або цифрові записи у досліджуваному документі?

2) ким виконано підпис від імені певної особи, нею самою або іншою особою, зразки почерку яких надані на дослідження?

3) однією чи кількома особами виконані рукописні тексти (підписи) в наданому на дослідження документі?

4) чи дописані слова або цифри в досліджуваному тексті іншою особою?

5) чи виконано текст або підпис з наслідуванням почерку або підпису конкретної особи?

Слід пам'ятати, що для проведення судової почеркознавчої експертизи рукописних записів та підписів слідчий повинен надавати тільки оригінали документів. У постанові про призначення експертизи необхідно перерахувати всіх об'єктів, що направляються на експертизу, із зазначенням їх точного найменування, кількості, індивідуальних ознак. Обов'язково зазначаються документи, в яких містяться вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку та (або) підпису особи, яка підлягає ідентифікації.

Готуючи постанову про призначення почеркознавчої експертизи, слідчому слід вказати на встановлені ним під час розслідування обставини створення і виявлення цього документа, а також інші фактори, що можуть вплинути на зміну почерку (вік, стан, можливі захворювання в особи тощо). Об'єкти, що підлягають дослідженню, повинні бути належно упаковані й опечатані. Тип упаковки повинен добиратися з урахуванням особливостей об'єктів дослідження і вона повинна захищати об'єкти від пошкодження та внесення будь-яких змін під час зберігання чи транспортування. Слідчий має враховувати, що порівняльний матеріал у виді вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків рукописного тексту та підпису особи, яка підлягає ідентифікації, необхідно обов'язково надавати у всіх випадках призначення судової почеркознавчої експертизи. У разі неможливості надати вищезначені зразки (смерть виконавця, виїзд за межі України на постійне місце проживання тощо) як зразки слід надавати документи, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, стосовно якої ставиться питання щодо ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису. Рекомендується підбирати зразки почерку та підписів, щоб у них були із достатньою повнотою відображені ознаки почерку та підпису особи, яка їх виконала, і був мінімальний розрив у часі між виконанням цих зразків та досліджуваним документом.

Основна мета призначення технічної експертизи документів – визначення способу виготовлення документа, встановлення наявності в ньому змін, способи внесення таких змін, а також ідентифікація предметів і матеріалів, які використовувалися для виготовлення документа або до внесення

в нього змін. До орієнтовних питань, які можна поставити експерту під час розслідування цього виду кримінальних правопорушень, можна віднести:

1) яким способом виготовлений документ (його реквізити)?

2) чи вносилися у текст документа зміни, якщо так, то які саме і який первісний зміст документа?

3) який первинний зміст документа?

4) у якій послідовності виконувалися реквізити цього документа (підпис, відтиск печатки, текст тощо)?

5) чи відповідає документ суворій звітності за своїми характеристиками аналогічним документам, що виготовляються відповідним виробником (вказати виробника)?

Варто враховувати, що для вирішення наведених питань потрібно надавати оригінали документів (ні в якому разі копії), а також пам'ятати про правила поводження з такими документами. А саме: надавати експерту документи у тому виді і стані, в якому вони були виявлені; не наклеювати на них будь-що; згинати та складати листи паперу документів лише за наявними складками; оберігати документи від негативно-го впливу природних факторів; не забруднювати документ і не залишати на ньому відбитків пальців рук; не робити на документах позначки, обведення, вказівки чи нотатки; не скріпляти аркуші документа степлером чи склеювати.

Питання для самоконтролю

1. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу НЗ.

2. Специфіка подальшого етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу НЗ.

3. Види оглядів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу НЗ та особливості їх проведення.

4. Особливості тактики проведення допиту підозрюваного та свідків.

5. Специфіка допиту осіб, які збувають НЗ через мережу «Інтернет».

6. У чому полягає тактика проведення обшуку?

7. Характеристика негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу НЗ.

8. Особливості призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

9. Характеристика інших видів судових експертиз, що можуть призначатися під час розслідування цього виду кримінальних правопорушень?

Список використаних та рекомендованих джерел

Нормативно-правові акти

1. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення 12.12.2024).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.12.2024).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 12.12.2024).
4. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.12.2024).
5. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : Закон України від 15.02.1995 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.12.2024).
6. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.12.2024).
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).
8. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова КМУ від 06.05.2000 р. № 770 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

9. Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні : Постанова КМУ від 10.07.2019 р. № 689 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).
10. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : Наказ МОЗ України від 01.08.2000 р. № 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text> (дата звернення 12.12.2024).
11. Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і медичні вироби, Порядку відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їхніх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків : Наказ МОЗ України від 19.07.2005 № 360 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text> (дата звернення 12.12.2024).
12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ МВС України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 12.12.2024).
13. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 12.12.2024).
14. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ ГПУ, МВС України, СБУ, АДПСУ, МФ України, МЮ України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).

Науково-методична література

1. Бальон Я. Г., Сімуров О. В., Самсон О. Я., Ісак О. Д. Хімія наркотичних речовин і наркоманія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Серія: Хімія. 2015. № 22. С. 29–35.
2. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 256 с.
3. Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : колективна монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 204 с.
4. Досудове розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікацій та інших технологій / М. Цуцкірідзе, С. Гайду, О. Юхно, В. Бурлака, В. Носов та ін. Харків : Факт, 2021. 188 с.
5. Застосування апаратно-програмного комплексу «Cellebrite UFED» під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень : методич. рекомендації / С. В. Тіхонов, М. В. Кобець. Київ : НАВС, 2023. 41 с.
6. Криміналістика : підручник: у 2-х т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків, 2018. 312 с.
7. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 4-те вид., перероб. і допов. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 820 с.
8. Лозова С. М., Перлін С. І. Підготовка об'єктів для експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: ситуаційний підхід. *Вісник ХНУВС*. 2023. Вип. 2 (101). Ч. 1. С. 225–235.
9. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : метод. рек. для практич. підрозділів Національної поліції України / за заг. рек. Кікінчука В. В. Харків : ХНУВС, 2017. 76 с.

10. Протидія безконтактному способу розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів за допомогою мережі Інтернет : метод. рекомендації / С. В. Албул, Є. В. Поляков, Т. Г. Щурат. Одеса : ОДУВС, 2021. 21 с.
11. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. 536 с.
12. Чернецька О. А., Пиріг І. В. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2016. 216 с.

Колектив авторів:

Б. В. Стецик,

кандидат юридичних наук (розділ 1);

Ю. В. Гуцуляк,

доктор філософії в галузі права (розділ 2);

О. В. Мархевка,

кандидат юридичних наук (розділ 3);

Є. В. Пряхін,

кандидат юридичних наук, доцент (розділ 4).

Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Навчальний посібник

Редагування *Галина Ялечко*

Макетування *Галина Шушняк*

Друк *Іван Хоминець*

Підписано до друку 23.12.24.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 7,91.

Тираж 50 прим. Зам № 140-24.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.